

2012
2016

Ministarstvo za informaciono društvo i
telekomunikacije

**STRATEGIJA RAZVOJA
INFORMACIONOG DRUŠTVA
2012-2016**

CRNA GORA – DIGITALNO
DRUŠTVO

Decembar 2011. godine

UVODNA RIJEČ

Pred nama je ključni dokument kojim se određuju smjernice daljeg razvoja informacionog društva u Crnoj Gori – „Strategija razvoja informacionog društva od 2012. do 2016. godine – Crna Gora – digitalno društvo“.

Ova Strategija daje okvir za unapređenje informacionog društva do 2016. godine sa jasnom vizijom: Crna Gora - digitalno društvo! Vizijom koja je usmjerena na sve – na privredu, civilni sektor, naučno istraživačke i obrazovne ustanove, kao i na državnu upravu koja je generator promjena u ovoj oblasti.

Namjera nam je da grupišemo ključne aktivnosti oko potrebe da prenebregnemo sve probleme prepoznate u analizi postojećeg stanja i da realizacijom svih zacrtanih ciljeva iz Strategije doprinesemo prepoznatljivosti naše zemlje u regionu, ali i šire, kao zemlje koja je koristila i koja će u narednom periodu još intenzivnije koristiti prednosti modernih tehnologija.

Za realizaciju ciljeva potrebni su nam korisnici sa znanjem i vještinama i naravno, kako u Digitalnoj agendi Evropske Unije kažu, “digitalni pioniri” koji imaju mnogo čemu da nas nauče. Činjenica da mlada populacija u Crnoj Gori koristi internet na nivou prosjeka EU je naša pokretačka snaga, temelj za dalji razvoj informacionog društva.

Strategija razvoja informacionog društva za naredni petogodišnji period pripremljena je u okolnostima koje se bitno razlikuju od onih u kojima je pripremana prethodna Strategija. Prije svega, pomenuo bih da je Crna Gora rangirana kao 44. zemlja svijeta po konkurentnosti u oblasti ICT-a, zatim elektronske komunikacije, poštanska djelatnost i radio spektar su od ove godine u nadležnosti Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, sektor telekomunikacija u našoj državi bilježi kontinuiran rast, povećan je procenat stanovništva koje koristi računar i internet, bolja je opremljenost preduzeća modernim tehnologijama, dakle stvoren je ambijent koji zahtijeva nove, rekao bih ambicioznije ciljeve.

Sve ove činjenice navele su nas da ovom Strategijom definišemo nekoliko ključnih ciljeva: da do 2016. godine preko interneta građanima bude dostupno 200 servisa koje pruža državna administracija, da imamo bolju informatičku infrastrukturu, niže cijene interneta, veću konkurenciju, veće investicije, sve škole opremljene računarima i internetom, nastavnike koje u nastavnom programu koriste ICT alate, moderne zdravstvene usluge itd.

Za realizaciju ciljeva zacrtanih ovom Strategijom, potrebna je snažna sinergija svih aktera razvoja informacionog društva u Crnoj Gori: Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, drugih državnih organa, univerziteta, ICT sektora itd. Samo kroz tijesnu saradnju, kroz intenzivnu i otvorenu komunikaciju, možemo dostići krajnji cilj - digitalna Crna Gora.

MINISTAR

Prof.dr Vujica Lazović

Sadržaj:

UVOD	3
1 CRNA GORA - DIGITALNO DRUŠTVO	4
1.1 Digitalna Agenda za Evropu	4
1.2 ICT za društvo zasnovano na znanju	6
1.3 Strateški značaj ICT-a za Crnu Goru.....	6
1.4 Prepreke za razvoj ICT-a u Crnoj Gori	7
1.4.1 Nedostatak jedinstvene digitalne pismenosti	9
1.4.2 Nepostojanje efikasne konkurencije na broadband tržištu	10
1.4.3 Nedostatak broadband infrastrukture	10
1.5 Vizija.....	11
1.6 Ciljevi i zadaci.....	11
1.7 Strategija - Pet stubova razvoja.....	12
1.7.1 ICT održivost.....	14
1.7.2 ICT za društvenu zajednicu.....	14
1.7.3 ICT za državnu upravu	14
1.7.4 ICT za ekonomski razvoj	15
1.7.5 Mediji i radio-difuzni sektor.....	15
2 ICT održivost	17
2.1 ICT osnove - <i>Program 1</i>	17
2.1.1 Tehnološki okvir	17
2.1.2 Okvir radio-frekvencijskog spektra	20
2.1.3 Okvir za zaštitu potrošača	21
2.2 ICT infrastruktura - <i>Program 2</i>	22
2.3 Pravni i regulatorni okvir - <i>Program 3</i>	23
2.3.1 Elektronske komunikacije i propisi	23
2.3.2 ICT Politika i propisi	23
2.4 Informaciona bezbjednost - <i>Program 4</i>	26
3 ICT za društvo	28
3.1 eObrazovanje - <i>Program 5</i>	28
3.2 eZdravstvo - <i>Program 6</i>	29
3.3 eUključivanje - <i>Program 7</i>	31
4 ICT za državnu upravu	32
4.1 eUprava - <i>Program 8</i>	32
5 ICT za ekonomski razvoj	34
5.1 I&R i inovacije-ICT tehnologije u funkciji razvoja nauke i istraživanje- <i>Program 9</i>	34
6 Razvoj medijskog i radio-difuznog tržišta.....	35
6.1 Tehnologija i infrastruktura za medije i radio-difuziju	35
6.2 Zakoni i regulative za medije i radio-difuziju	36
7 Preduslovi implementacije	37

ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA INFORMACIONOG DRUŠTVA U CRNOJ GORI	39
1 ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE – postojeće stanje	40
1.1 Uvodne napomene	40
1.2 Pravno/Regulatorni okvir	40
1.3 Tržište fiksnih komunikacija.....	43
1.4 Tržište mobilnih komunikacija.....	44
1.5 Tržište Interneta/Broadband-a i kablovskih usluga.....	44
1.6 Stanje tržišta VoIP servisa i iznajmljenih linija	47
1.7 Stanje tržišta distribucije radijskih i televizijskih programa	48
2 RAZVOJ ICT-a U CRNOJ GORI - postojeće stanje	50
2.1 Regulatorni- pravni okvir	50
2.2 eObrazovanje	50
2.3 Registri	51
2.4 eGovernment.....	51
2.5 ePoslovanje i eBankarstvo	51
2.6 eZdravstvo.....	52
2.7 Zaštita podataka.....	52

UVOD

Aktivnosti na predlaganju i sprovođenju politike u oblasti razvoja informacionog društva od 2009.godine povjerene su Ministarstvu za informaciono društvo odnosno od januara 2011.godine Ministarstvu za informaciono društvo i telekomunikacije.

Obaveza izrade nove Strategije sektora elektronskih komunikacija, ubrzan razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, shvatanje potrebe i značaja razvoja broadband infrastrukture i pristupa internetu velikim brzinama, aktivna politika pristupanja EU nametnuli su potrebu izrade nove Strategije razvoja informacionog društva od 2012.do 2016.godine.

Evropska komisija je krajem 2010.godine usvojila Digitalnu agendu za Evropu kao jedan od sedam najvažnijih inicijativa Evropske strategije 2020.godine koja je utvrđena da bi definisala ključnu ulogu informaciono-komunikacionih tehnologija u društveno-ekonomskom razvoju zemlje.

U tom kontekstu glavni cilj Strategije razvoja informacionog društva od 2012.do 2016.godine je planiranje aktivnosti kojima će se maksimalno iskoristiti društveni i ekonomski potencijal ICT-a, naročito interneta kao značajnog sredstva privredne i društvene djelatnosti.

Izradi dokumenta prethodila je analiza stanja u oblasti informacionog društva, sa posebnim naglaskom na stanje u sektoru elektronskih komunikacija. Pomenuta analiza sa pratećim dodacima data je u formi priloga strategije.

Konceptualno Strategija je organizovana tako da:

- ukaže na potrebu daljeg i ubrzanog razvoja imajući u vidu Digitalnu agendu a polazeći od analize postojećeg stanja,
- ukaže na realne probleme i prepreke koje treba prevazići,
- kreira viziju, ciljeve i zadatke koje treba dosegnuti i realizovati,
- donese strategiju za njihovu realizaciju definišući osnovne stubove razvoja i programe za njihovu realizaciju,
- za svaki od programa utvrdi ciljeve, zadatke i akcione planove i na kraju
- utvrdi preduslove i mehanizme koji će omogućiti njihovu realizaciju.

„Crna Gora - digitalna država–zemlja koja je prepoznala društveni i ekonomski potencijal ICT-a i broadband-a”, vizija je razvoja informacionog društva u narednom petogodišnjem periodu. Za realizaciju vizije identifikovano je pet stubova razvoja (ICT održivost, ICT za društvenu zajednicu, ICT za državnu upravu i ICT za ekonomski razvoj, razvoj medijskog i radio-difuznog tržišta), koje prate deset programa sa pojedinačnim ciljevima i zadacima.

1 CRNA GORA - DIGITALNO DRUŠTVO

1.1 Digitalna Agenda za Evropu

Digitalna Agenda za Evropu je jedna od sedam vodećih inicijativa čiji cilj je da definiše ključnu ulogu ICT-a u realizaciji strategije „Evropa 2020“. Digitalna Agenda ima zadatak da predstavi način za povećanje socijalnih i ekonomskih potencijala ICT-a, prije svega Interneta kao važnog medija za sve privredne i društvene aktivnosti. Efikasnija upotreba digitalnih tehnologija će omogućiti Evropi da se osvrne na ključne izazove, što će doprinijeti boljem kvalitetu života.

ICT sektor je direktno zaslužan za 5% BNP u Evropi, sa tržišnom vrijednošću od 660 milijardi eura godišnje, ali daleko više doprinosi rastu produktivnosti (20% direktno iz sektora ICT i 30% iz investicija u ICT). Razlog za ovakvu situaciju leži u visokom stepenu dinamičnosti i inovativnosti koji su svojstveni ovom sektoru i ulozu koju sektor ima u promjeni načina poslovanja u drugim sektorima.

Na osnovu konsultacija sa svim zainteresovanim stranama i uvidom u Deklaraciju iz Granade i Rezoluciju Evropskog parlamenta Komisija je identifikovala sedam najvažnijih prepreka:

- Fragmentirana digitalna tržišta;
- Nedostatak interoperabilnosti;
- Povećan sajber kriminal i nisko povjerenje u mreže;
- Nedostatak investicija u mreže;
- Nedovoljno istraživanje i inovacije;
- Nedostatak digitalne pismenosti i vještina.

Pojedinačno ili u kombinaciji, ove prepreke ozbiljno podrivaju napore u korišćenju ICT-a, pa je jasna potreba za sveobuhvatnim i jedinstvenim odgovorom na evropskom nivou. Na to ukazuje podatak da 30% Evropljana nikad nije koristilo Internet!

Posljednjih godina u Evropi internet pristup je uglavnom bio zasnovan na širokopojasnim tehnologijama prve generacije, što nikako ne može biti zadovoljavajuće imajući u vidu brzinu razvoja tehnologija i servisa baziranih na internetu kao i sve većem broju korisnika ovih usluga. Prema tome, ono što bi bilo jako poželjno realizovati u Evropi jeste ubrzano razvijanje pristupnih mreža nove generacije odnosno, jednostavno rečeno, značajno poboljšanje i olakšanje pristupa internetu za korisnike u Evropi.

Svojevrsan indikator razvijenosti jedne mreže (u ovom slučaju cjelokupne evropske) jeste i zastupljenost takozvane FTTH (Fibre to the Home) tehnologije. U osnovi, ova tehnologija predstavlja mogućnost da korisnici iz svog doma globalnoj mreži pristupaju pomoću optičkih linkova, koji su znatno napredniji i stabilniji u odnosu na postojeće linkove i što je najvažnije, omogućavaju znatno veće brzine pristupa internetu. Kada su u pitanju mreže velikih brzina zasnovane na optičkim kablovima, penetracija u Evropi iznosi samo 1%, dok

u Japanu ona iznosi 12%, a u Južnoj Koreji 15%; potrošnja za istraživanja i razvoj ICT-a u EU iznosi samo 40% od potrošnje u SAD.

Osnovni cilj Digitalne Agende jeste da se u narednoj deceniji Evropa približi nivou razvijenosti internet pristupa koji su postavile gore pomenute zemlje i da obezbijedi održivu privrednu i društvenu korist iz jedinstvenog digitalnog tržišta zasnovanog na brzom i ultra brzom internetu i interoperabilnim aplikacijama. Ovo se može ostvariti jedino segmentiranjem cjelokupnog cilja na više periodičnih zadataka:

- dostupnost broadband pristupa
- osnovni pristup ⇒ 100% stanovništva EU do 2013. godine,
- brzi pristup (30 Mbit/s ili više) ⇒ 100% stanovništva EU do 2020. godine,
- ultrabrzi pristup (100 Mbit/s ili više) ⇒ 50% domaćinstava EU do 2020. godine;
- jedinstveno digitalno tržište;
- digitalna uključenost: povećanje upotrebe interneta na 75% stanovništva EU do 2015. godine;
- javne usluge;
- istraživanje i razvoj: povećanje izdvajanja za ICT na 11 milijardi EUR;
- privreda sa smanjenom emisijom ugljenika.

Zadatak Evropske Komisije u ovom procesu je da osigura stabilan pravni okvir koji će stimulisati ulaganja u otvorenu i konkurentnu brzu internet infrastrukturu i pripadajuće usluge, da kreira jedinstveno tržište za online sadržaje i poveća svoju podršku u području poslovnog dijela ICT sektora. Države članice EU su dobile zadatak da izrade operativne strategije razvoja brzog interneta i osiguraju javno finansiranje kao i da podstiču razvoj i upotrebu savremenih online usluga.

Nacionalni planovi i strategije razlikuju se od članice do članice, pri čemu se mogu uočiti sljedeći zajednički trendovi:

- planovi i strategije odnose se na razdoblje od tri do pet godina za osnovni širokopojasni pristup, te sedam i više godina za brzi i ultrabrzi širokopojasni pristup;
- ciljevi su postavljeni u odnosu na pokrivanje određenog procenta stanovništva, odnosno domaćinstava širokopojasnim pristupom određene ili najmanje brzine;
- ciljevi se razlikuju za osnovni širokopojasni pristup i brzi, odnosno ultrabrzi širokopojasni pristup;
- planovi i strategije promovišu, u svrhu ostvarivanja navedenih ciljeva, uvođenje mreža nove generacije, uz primjenu tehnologije optičkih vlakana zasnovane na FTTx standardu u fiksnoj komunikacionoj mreži, te dodjelom i upotrebom raspoloživog radiofrekvencijskog spektra za izgradnju mreža mobilnih komunikacija;
- osigurana su finansijska sredstva kojima se ostvaruju zacrtani ciljevi.

Dostupnost brzog i ultrabrzog širokopojasnog pristupa u nacionalnim strategijama država članica Evropske unije odnosi se većinom na pokrivanje 100% stanovništva brzinama pristupa od 20 Mbit/s do 100 Mbit/s u razdoblju do kraja 2015. godine.

1.2 ICT za društvo zasnovano na znanju

Kao izvor dugoročnog ekonomskog rasta još od vremena industrijske revolucije znanje se nameće kao novi „generator rasta“. Pod uticajem razvoja ICT-a i na tom razvoju kvalitativno različitih društvenih odnosa, multiplikativni efekat primjene novih znanja ubrzava transformaciju modernih društava. Savremeni ekonomski tokovi zasnivaju se sve više na korištenju novih ideja, informacija i sticanju novih znanja i vještina, a manje na materijalnim izvorima. Proizvodnja koja se zasniva na znanju čini se „neopipljivom“, „lakšom“ i „pokretljivijom“, čime postaje konkurentna na globalnom tržištu proizvoda i usluga (service economy).

Za malu zemlju kao što je Crna Gora, da bi se povećala konkurentnost društva, potrebno je veći naglasak dati razvoju inkluzivnog društva u čijem se centru nalazi građanin, ekonomija zasnovana na znanju kao i efikasna javna uprava. Participacija građana u društvu zasnovanom na znanju podrazumijeva pristup internetu i usluge zasnovane na ICT-u.

Državna uprava ima zadatak da pomogne u stvaranju preduslova za veću participaciju građana putem ICT-a što će poboljšati i povećati efikasnost i efektivnost poslovanja svih državnih organa i službi i olakšati pristup istim. Takođe, to će doprinijeti poboljšanju socijalnog blagostanja i kvaliteta života, olakšavajući komunikaciju i povezivanje, što će sve ukupno uticati na efikasnost i produktivnost u svim sferama društvenog života.

1.3 Strateški značaj ICT-a za Crnu Goru

Vlada Crne Gore i Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, prepoznaju ICT kao sektor od presudnog značaja za ekonomski razvoj zemlje, socijalnu dobrobit i konkurentsku poziciju države u regionu i Evropi, kao što prepoznaju važnost ICT-a u realizaciji drugih nacionalnih razvojnih prioriteta:

- **Ekonomski razvoj:** aktivno doprinosi razvoju BDP-a, direktno omogućavajući razvoj drugih privrednih sektora, privlačenjem stranih direktnih investicija (SDI), kreiranjem novih radnih mjesta i stvaranjem novih puteva za održivi razvoj;
- **Društveni razvoj:** obezbjeđujući sigurnost, bezbjednost, stabilnost i jednake mogućnosti za svakoga, aktivno podstiče sve građane Crne Gore da učestvuju i da doprinose razvoju digitalnog društva.
- **Ljudski razvoj:** unapređenje vještina i znanja građana putem stručnog usavršavanja i obrazovnih usluga, stvarajući radna mjesta visoke vrijednosti i povećavanje sposobnosti zaposlenih i produktivnost u svim privrednim sektorima.

Razvoj ICT-a:

- doprinosi jačanju nacionalne konkurentnosti na evropskom nivou;
- uvodi kreativnost i ohrabruje preduzetništvo, omogućavajući nove poslovne modele sa direktnim dodatnim vrijednostima za privredu;
- stvara primamljive mogućnosti zapošljavanja, razvijajući bazu talenata i kvalifikovane radne snage;

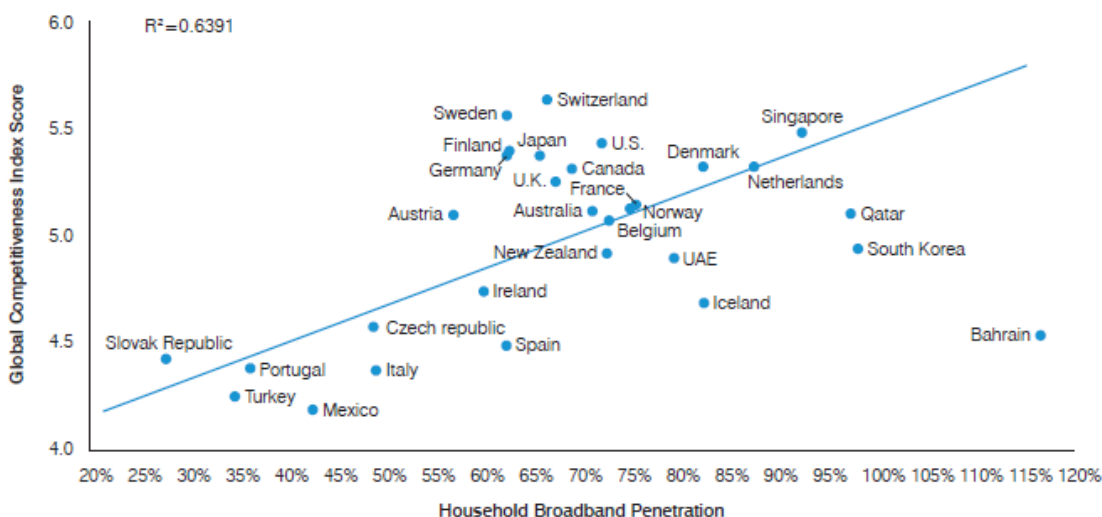
- povećava produktivnost i efikasnost u svim preduzećima putem automatizovanih procesa, omogućava lakši pristup i širenje informacija;
- omogućava socijalnu jednakost nudeći veću dostupnost ruralnom stanovništvu i socijalnim slučajevima;
- poboljšava pristup obrazovanju i omogućava doživotno učenje za sve građane;
- olakšava zdravstvene usluge kroz preciznije i pripremljene informacije za pacijente;
- povećava dostupnost putem elektronskih komunikacija, poboljšava efikasnost i minimizuje vrijeme za donošenje odluka.

ICT kao mehanizam podsticanja nacionalne ekonomije prepoznat je u Strategiji razvoja informacionog društva 2012-2016 godine. Ali, da bi doprinio razvoju on mora biti strategija i platforma svih državnih organa Crne Gore i njenih službi. U tom smislu implementacija Strategije zahtijeva kolektivne napore svih zainteresovanih strana: državnih organa, agencija i službi, privatnog sektora, svih korisnika i ukupne zajednice.

1.4 Prepreke za razvoj ICT-a u Crnoj Gori

Svjesna značaja razvoja i primjene ICT-a Crna Gora je u prethodnom periodu napravila značajne korake u tom pravcu. Ovo je vrlo jasno prepoznato u rangiranju Svjetskog Ekonomskog Foruma – Indeks Spremnosti Mreže (ISM), gdje je svrstana na 44. poziciju, od ukupno 138 zemalja, daleko iznad drugih evropskih država u regionu. Sa penetracijom korisnika mobilne mreže od skoro 200% i penetracijom korisnika internet-a koji raste u kontinuitetu, evidentno je da ICT sektor u Crnoj Gori prolazi kroz intenzivan rast.

COMPETITIVENESS VS. BROADBAND PENETRATION, 2010

Note: "Global competitiveness" is defined as the set of institutions, policies, and factors that determine the level of productivity of a country.
Source: World Economic Forum, 2010; Booz & Company analysis

Kao što je predstavljeno u Digitalnoj Agendi za Evropu, rast broadband tržišta mora biti državni prioritet kod svih razvijenih tržišta, jer je široko priznat kao jedna od ključnih platformi za cjelokupni društveno-ekonomski razvoj. Na donjem grafikonu se jasno vidi da je nacionalna konkurentnost direktno povezana sa broadband upotrebom. Velike brzine broadband pristupa omogućavaju građanima i preduzećima da komuniciraju i proizvode na brži i efikasniji način.

Prema istraživanju OECD porast ulaganja u oblast elektronskih komunikacija za 8% uslovljava rast bruto društvenog proizvoda od 1%, a na osnovu istraživanja World Bank Group povećanjem penetracije broadband priključaka za 10% obezbjeđuje se rast bruto društvenog proizvoda od 1,38% u zemljama u razvoju, odnosno 1,21% u razvijenom zemljama.

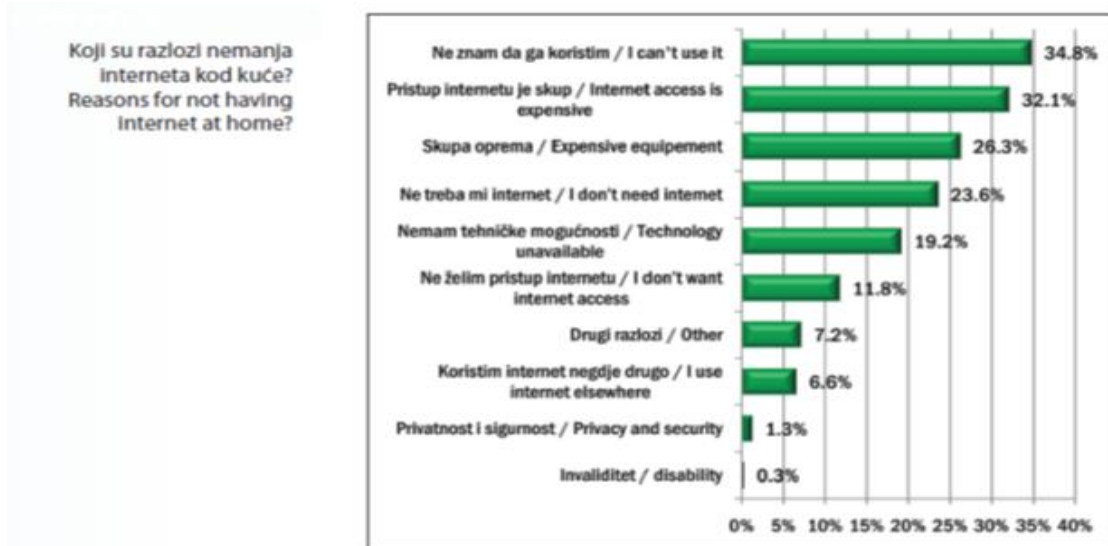
Uprkos velikom rastu mobilnog sektora broadband tržište, po Evropskim standardima, još uvijek nije dostiglo svoj puni potencijal. Na osnovu analize stanja razvijenosti broadband pristupa u Crnoj Gori vidljivo je zaostajanje u broju priključaka broadband pristupa za prosjekom država članica Evropske unije. Prisutna je značajna neravnomjernost u broju i gustoći širokopolasnih priključaka po oblastima/regijama, koja je uzrokovana nepovoljnom demografskom strukturom, nepoznavanjem načina korišćenja informacionih i komunikacionih tehnologija kod dijela građana te nedostatkom dostupnosti infrastrukture broadband pristupa u svim regijama. Analiza trenutne tehnološke zastupljenosti pokazuje dominaciju jedne vrste pristupa vezane uz postojeću komunikacionu mrežu bakarnih parica, koja zadovoljava trenutne mogućnosti, ali ne omogućava značajniji kvalitativni iskorak u dostupnosti broadband interneta tj. pristupa internetu velikim brzinama.

Trenutno, broadband tržište u zemlji, bez obzira na pristup tehnologiji koja se koristi, je daleko od evropskog prosjeka 27%. Najniža stopa među EU-27 zemalja je 14%. Paralelno sa tim, u Crnoj Gori odnos mobilnog sektora prema broadband korišćenju je 17:1, dok je prosjek u EU-27 zemljama otprilike 4,5:1. Ovo pokazuje da broadband tržište u Crnoj Gori nije dovoljno razvijeno posebno ne u odnosu na ostale usluge koje se pružaju na tržištu elektronskih komunikacija. Nasuprot tome, građani Crne Gore nesumnjivo pokazuju veliko interesovanje za usluge broadband povezivanja i korišćenje savremenih i kapacitativno zahtjevnih multimedijalnih aplikacija.

Kao što se vidi, od izuzetne važnosti je da Crna Gora sve svoje napore usmjeri na razvoj broadband tržišta. Na taj način omogućiće se brži razvoj ICT sektora, a potom i društveno-ekonomski razvoj. Analizirajući način korišćenja ICT-a u Crnoj Gori u nedavno objavljenom istraživanju (Istraživanje upotrebe informacionih i komunikacionih tehnologija u Crnoj Gori, april 2011. godine), kao ključni razlozi za ne korišćenje interneta identifikovani su sljedeći razlozi:

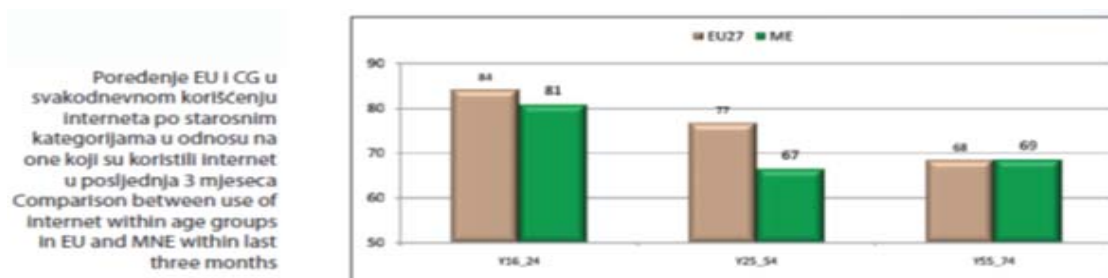
- Nedostatak obrazovanja i shvatanja neophodnosti i prednosti korišćenja interneta - **nedostatak jedinstvene digitalne pismenosti**;
- Visoka cijena pristupa internetu i prateće opreme - nepostojanje efikasne konkurencije na broadband tržištu;

- Nedostupnost internet/broadband tehnologije - **nedostatak broadband infrastrukture.**

1.4.1 Nedostatak jedinstvene digitalne pismenosti

Mlađa populacija u Crnoj Gori koristi internet gotovo na nivou prosjeka EU. Sa druge strane populacija od 25. do 54. godine, značajno zaostaje za tim prosjekom. S toga se mora obezbijediti ambijent i donijeti podsticajne mjere koje će poboljšati ICT uključenost omogućavajući broadband pristup internetu svim građanima Crne Gore – „BROADBAND ZA SVE“.

Fokus mora biti na:

- Podsticanju aktivnosti u daljem stimulanju korišćenja ICT-a među svim starosnim grupama i svim regijama u državi, kao i povećanju svjesnosti građana o značaju ICT-a, što će se obezbijediti obukom svih starosnih grupa u cijeloj Crnoj Gori. U tom smislu neophodno je obezbijediti visoku dostupnost i korišćenje ICT usluga među učenicima, obezbijediti najatraktivnije servise državne uprave na portalu eUprava, podstaći preduzeća da sprovedu ICT obuku i podstiču sve zaposlene da koriste internet u skladu sa standardima itd.

1.4.2 Nepostojanje efikasne konkurencije na broadband tržištu

Uprkos činjenici da su maloprodajne cijene broadbanda pristupa znatno opale tokom proteklog perioda, one i dalje predstavljaju značajano opterećenje na prosječnu zaradu građana Crne Gore. Prosječni broadband paket od 2Mbps ima cijenu od 18€ mjesečno, što iznosi 4% prosječne mjesečne zarade, dok je ekvivalentni evropski prosjek skoro manji od 1%. Vrlo slična je situacija i sa veleprodajnim cijenama Interneta.

S toga, fokus mora biti na:

- Promptnom i aktivnom angažovanju na aktivnostima regulacije tržišta koje će podstaći dalji razvoj konkurencije kada je broadband u pitanju. Neophodno je pod hitno sprovesti strogu, efikasnu i blagovremenu „bitstream, line-sharing and local loop unbundling¹” regulaciju operatera sa najvećom tržišnom snagom. Na osnovu tempa otvaranja „last mile“ pristupa, i omogućavanjem pristupa drugim davaocima usluga, neophodno je da Regulator ispita i druge moguće dostupne mehanizme regulacije (koji nijesu predviđeni postojećim zakonskim odredbama), uključujući režime funkcionalnog i strukturnog odvajanja.
- Usvajanju režima formiranja cijena baziranog na troškovima (Long Run Incremental Costing², Fully Distributed Costs³, itd.), kako bi se revidirale i definisale cijene koje naplaćuje dominantni operator na tržištu broadband pristupa, kao i na tržištu backhaul/transportnoj mreži, Internet tranzitu i međunarodnom tržištu Interneta.
- Omogućavanju povećanja mobilnog broadband tržišta, tako što će se ubrzati projekat digitalizacije.

1.4.3 Nedostatak broadband infrastrukture

Na osnovu podataka regulatora elektronskih komunikacija, trenutno, samo 21% internet pretplatnika ima pristup broadband mrežama sa brzinama od većim od 2Mbps. U odnosu na evropski prosjek, gdje više od 23% pretplatnika ima pristup broadband mrežama sa brzinama od minimum 10 Mbps i prosječnom broadband pokrivenošću od 95% populacije, aktuelna situacija u Crnoj Gori, u cilju poboljšanja, zahtijeva preduzimanje hitnih mjera. Mora se stvoriti ambijent i omogućiti ulaganja u broadband infrastrukturu, kao platformu za poboljšanje cjelokupnog društveno-ekonomskog razvoja.

Fokus mora biti na:

- Podsticanju internet servis provajdera da efektivno unaprijede brzinu broadband pristupa, u skladu sa smjernicama politike i vizije;
- Podsticanju internet servis provajdera da omogućavaju simetričan broadband pristup sa garantovanim kapacitetima protoka za udaljene korisnike;

¹ Regulaciju : veleprodajnog širokopojasnog pristupa, zajedničkog korišćenja pretplatničke linije i raščlanjivanja lokalne petlje

² Dugoročno projektovani inkrementalni troškovi (troškovni model)

³ Potpuno raspodijeljeni troškovi (troškovni model)

- Obezbjedjivanju adekvatne, pouzdane, pristupačne međunarodne Internet konekcije, koja će omogućiti buduće široke pristupne opsege, zadržavajući specificirani nivo kvaliteta;
- Identifikovanju mehanizama optimalnog finansiranja (npr. koncesije, javno-privatno partnerstvo, direktna javna ulaganja) što će doprinijeti efikasnom razvoju pristupnih broadband mreža.

1.5 Vizija

Tehnologija može biti ključna za dobijanje informacija ali sama po sebi neće doprinijeti društveno ekonomskom razvoju Crne Gore, kao što to neće uraditi ni dobijene informacije, dok iste ne budu razmijenjene u vremenu i formi koja je prihvatljiva korisnicima kao i kada korisnici budu imali znanje da informacije iskoriste na pravi način. Informacije, komunikacije, tehnologija i znanje moraju se posmatrati kao sistem koji funkcioniše kao cjelina i u kojem svaka od ovih komponenti ima jedinstvenu ulogu u razvoju.

Imajući u vidu aktuelno stanje ICT-a u Crnoj Gori i evidentna dostignuća realizovana tokom proteklih godina, ambiciozna strategija omogućiće razvoj informacionog društva i pružiti koristi za sve aktere.

U tom smislu, vizija do 2016. godine mora biti jasna: „Crna Gora-digitalna država – zemlja koja je prepoznala društveni i ekonomski potencijal ICT-a i broadband-a”.

Kao rezultat vizije u 2016. godini korist od razvoja ICT i broadband usluga i rješenja u ključnim aspektima društva i ekonomije mora biti prepoznata i lako mjerljiva. Pored toga, ICT će doprinijeti lakšoj i bržoj integraciji u evropsku ekonomiju, afirmišući Crnu Goru kao regionalni centar za ICT poslovne mogućnosti, preduzetništvo i kreativnost.

1.6 Ciljevi i zadaci

Osnovni ciljevi koje se žele postići ovom Strategijom su:

- ostvariti preduslove i definisati pravce daljeg i ubrzanog razvoja ICT sektora i broadbanda;
- povećati zainteresovanost i obezbijediti investicije u ICT sektor i broadband;
- podsticati konkurenciju na tržištu elektronskih komunikacija;
- obezbijediti dostupnost za broadband pristup Internetu;
- Podsticati krajnje korisnike, građane i poslovne subjekte, da koriste dostupne ICT alate i servise u svakodnevnom životu i poslovanju;
- obezbijediti primjenu najsavremenijih tehnoloških rješenja.

Značajna podrška razvoju ICT sektora od strane države treba da se ogleda kroz stvaranje uslova, kreiranje ambijenta i obezbjeđenja finansijske podrške za realizaciju kvalitetnih inicijativa i projekata. Stabilan ICT sektor treba da bude platforma za realizaciju zacrtanih ciljeva, planova i programa svih društvenih i privrednih aktivnosti. Država i ICT sektor moraju saradivati na uklanjanju biznis barijera na svim nivoima. Preduslov je uključivanje

svih relevantnih faktora sa obavezom da aktivno učestvuju u daljem razvoju društva znanja i informacionog društva, na putu prema digitalnom društvu.

Savremeno digitalno društvo zahtijeva snažnu i opšte dostupnu infrastrukturu, koja omogućava broadband konekcije velike brzine za sva domaćinstva i preduzeća pod jednakim uslovima, a takođe osigurava i čvrstu, odgovarajuću i pouzdanu međunarodnu internet konekciju. Upravo zbog toga, jedan od osnovnih ciljeva jeste stvaranje preduslova za ubrzani razvoj brzih i ultrabrzih mreža tj. infrastrukture broadband pristupa internetu.

Najnovije broadband usluge (obrazovanje putem interneta, društveno umrežavanje, IP televizija visokog kvaliteta, rad od kuće i drugo) zahtijevaju odgovarajuće prijenosne kapacitete (više od 20 Mbit/s) koje je moguće ostvariti preko optičke pristupne infrastrukture i odgovarajućih bežičnih tehnologija nove generacije. U skladu s navedenim, potrebno je stvoriti odgovarajuće podsticajne mjere za ulaganje u žične i bežične mreže nove generacije. Takođe, šira dostupnost uslugama državnih organa putem Interneta omogućiće efikasnije javne institucije i vrlo aktivno civilno društvo, omogućavajući usluge visokog kvaliteta koji odgovaraju potrebama i hitnim zahtjevima njenih građana i preduzeća.

Paralelno navedenom, efikasnom primjenom ove strategije, do 2016. godine Crna Gora želi da postigne sljedeće vidljive, jasne, mjerljive i ključne ciljeve:

- Uveća učešće ICT-a sektora u BDP-u za 50%,
- Poveća radnu snagu u ICT sektoru za 50%,
- Poboljša mogućnost broadband pristupa tj. pristupa velikim brzinama tako što će osigurati simetričan, garantovan broadband pristup (agnostik pristup) od najmanje:
 - 10Mbps za 50% populacije do 2014. godine,
 - 10Mbps za 100% populacije i 30Mbps za 50% populacije do 2016. godine.
- Postići masovno ICT i Internet prihvatanje i poboljšati digitalno uključivanje, postići nivo:
 - korišćenja Interneta od 70% do 2014. godine i 80% do 2016. godine,
 - broadband pristupa -od 25% do 2014. godine i 40% do 2016. godine.
- Obezbijediti široku dostupnost najviše korišćenim elektronskim uslugama državne uprave: obezbijediti dostupnost od 100 najčešće korišćenih usluga državnih organa i lokalne samouprave na portalu eUprava do 2014. godine, odnosno 200 servisa do 2016. godine.

1.7 Strategija - Pet stubova razvoja

Na osnovu izloženog, definisano je pet strateških nacionalnih stubova razvoja ICT-a na način da obezbijede zacrtanu viziju, kroz direktnu realizaciju pretpostavljenih zadataka i ciljeva:

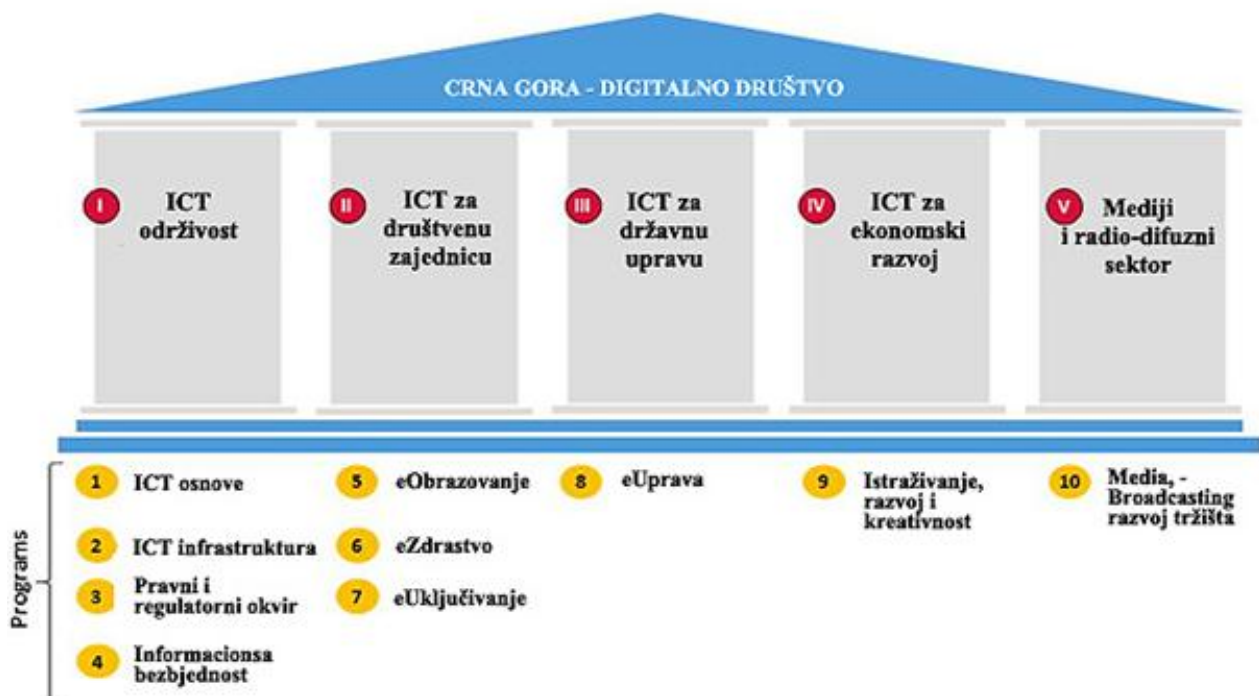
- **ICT održivost:** Obezbijediće da svi građani, preduzeća i državna uprava imaju konforan pristup ICT infrastrukturi velike brzine, kvalitetnu i kapacitativnu

međunarodnu internet konekciju i pravni i regulatorni okvir za podršku konkurentnog i održivog ICT sistema.

- **ICT za društvenu zajednicu:** Pojačati tekuće aktivnosti i uključiti nove akcije kojima će se dalje stimulisati privredni sektori i akademske ustanove da koriste ICT.
- **ICT za državnu upravu:** Omogućiće dalji razvoj i definisanje procesa elektronske uprave i podstaći državnu upravu i ključne ekonomske sektore da inovativno koriste ICT, da povećaju produktivnost i koncentrišu se na korisničke zahtjeve i kvalitet usluga.
- **ICT za ekonomski razvoj:** Podstaći će produktivan i održiv ICT sistem izgradnjom baze ICT talenata nove generacije uz ohrabrivanje kreativnosti i preduzetništva.
- **Razvoj medijskog i radio difuznog tržišta** – obezbijediti ubrzan razvoj elektronskih-komunikacionih mreža i usluga, uslove za zdravu konkurenciju na tržištu, ekonomičnost i uvođenje novih tehnologija i usluga u ovom sektoru, primjenu međunarodnih standarda i principa, a naročito efikasnije korišćenje radio-frekvencijskog spektra kao ograničenog prirodnog resursa.

Strategija razvoja informacionog društva 2012 - 2016 godine

- PET STUBOVA RAZVOJA REALIZOVANIH KROZ DESET PROGRAMA -

Ovih pet stubova su podržani sa deset nacionalnih ICT programa koji obezbjeđuju realizaciju Strategije:

1.7.1 ICT održivost: je podržana od strane četiri nacionalna ICT programa čiji je cilj da obezbijede dostupnost potrebne tehnologije, spektra i modernizovanog režima licenciranja, dostupnost zahtijevane, adekvatne i pristupačne broadband infrastrukture, da stvore sigurno i bezbjedno ICT okruženje i dalji razvoj pravnog i regulatornog okvira za efikasan razvoj ICT sektora.

- **Program 1 - ICT osnove** – stvaranje preduslova za razvoj ICT-a prije svega infrastrukturnih i tehničkih rješenja, režima korišćenja radio-frekvencijskog spektra i sistema licenciranja kako bi se obezbijedio rast ICT-a.
- **Program 2 - ICT infrastruktura** ima za cilj da obezbijedi kvalitetan broadband pristup Internetu, svim građanima i preduzećima u Crnoj Gori. Paralelno tome, treba da obezbijedi odgovarajuću, pristupačnu i sigurnu međunarodnu Internet konekciju koja će odgovoriti svim sadašnjim i budućim zahtjevima i propusnim kapacitetima na nivou države. **Program 3 - ICT politika-regulatorni okvir** ima za cilj da unaprijedi politiku i regulativu kako bi se podstakla konkurencija na ICT tržištu u Crnoj Gori i stvorio ambijent koji će obezbijediti investicije i kreativnost.
- **Program 4 - Informaciona bezbjednost** ima za cilj da obezbijedi siguran i bezbjedan informacioni prostor, jačajući digitalno povjerenje za sve činioce informacionog društva, čuvajući nacionalnu ICT infrastrukturu.

1.7.2 ICT za društvenu zajednicu je podržana sa tri nacionalna ICT programa koji imaju za cilj da poboljšaju pristup građana, kao i da poboljšaju efikasnost korišćenja modernih tehnologija u obrazovanju i zdravstvu, uz obezbjeđivanje neophodnih vještina i alata čime bi postali konkurentniji u regionu i Evropi.

- **Program 5 - eObrazovanje** ima za cilj da poboljša iskustvo učenja kroz ICT, da konstituiše ICT kao važan dio nastavnog programa i obrazovanja i da stvori osnovne ICT sposobnosti koje će omogućiti učenicima, nastavnicima i školama da ostvare svoj puni potencijal i daju doprinos nacionalnom razvoju.
- **Program 6 - eZdravstvo** ima za cilj da omogući zdravstvenim ustanovama, ljekarima i pacijentima da imaju koristi od ICT-a, da olakša pristup do najsvježijih medicinskih informacija i podataka, doprinese razvoju blagovremenog, pristupačnog i efikasnog zdravstvenog servisa za sve.
- **Program 7- eUključivanje** ima za cilj da premosti digitalni jaz u Crnoj Gori povećanjem ICT sposobnosti i korišćenja za sve, bez obzira na starosne grupe, geografsku razućenost.

1.7.3 ICT za državnu upravu je podržana sa jednim nacionalnim ICT programom koji podrazumijeva podsticanje korištenja portala eUprava kroz stimulisanje interesovanje među građanima i privredom da koriste elektronske usluge državne uprave.

- **Program 8 - eUprava** ima za cilj dalju modernizaciju poslovanja državne uprave korišćenjem ICT-a i omogućavanje svim korisnicima, pristupačne, jednostavne i bezbjedne usluge državne uprave.

1.7.4 ICT za ekonomski razvoj je podržan sa jednim nacionalnim ICT programom koji ima za cilj da ubrza rast ICT sektora izgradnjom lokalne baze ICT talenata i podsticanjem kreativnosti i preduzetništva među zajednicom ICT investitora i ostalih zainteresovanih.

- **Program 9 Istraživanje, razvoj (I&R) i kreativnost** imaju za cilj da razviju ICT sektor podsticanjem kreativnosti i preduzetništva obezbjeđujući dugoročnu sektorsku održivost kroz istraživanje i promociju razvoja sektora (I&R), inkubaciju, pristup fondovima i sredstvima i strateška regionalna i međunarodna partnerstva.

1.7.5 Mediji i radio-difuzni sektor

Program 10 – Razvoj medijskog i radio-difuznog tržišta

Okosnicu razvoja sektora predstavljaće uspješna realizacija Zakona o elektronskim medijima i Zakona o digitalnoj radio-difuziji.

Usvajanjem Zakona o elektronskim medijima kao i izmjena i dopuna Zakona o elektronskim komunikacijama u avgustu 2010. godine, kreiran je set komplementarnih rješenja po pitanju podjele nadležnosti Agencije za elektronske medije i Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, kao regulatora sektora audiovizuelnih usluga i sektora elektronskih komunikacija. Jedno od njih je i rješenje kojim su Agenciji za elektronske medije, date nadležnosti koje se odnose na pravo sprovođenja javnog konkursa i dodjelu prava na korišćenje radio-difuznih frekvencija za emitovanje ili distribuciju radio i TV programa tj. AVM usluga.

Ovim zakonom, u značajnoj mjeri je postignuto usaglašavanje crnogorskog zakonodavstva sa EU Direktivom o audiovizuelnim medijskim uslugama (AVMS Direktiva). Upravo imajući to u vidu, novi zakon, pored već tradicionalnih usluga radija i televizije te usluga oglašavanja, telešoping i sponzorstva, daje nove definicije i podjelu AVM usluga. One su sistematizovane kao:

- Elektronski mediji (radijski ili televizijski program). Pri tome, osim dosadašnje podjele na javne i komercijalne emitere, novi zakon predviđa i mogućnost rada neprofitnih emitera.
- AVM usluge na zahtjev - usluga kojom se omogućava prijem radio i/ili televizijskog programa na osnovu pojedinačnog zahtjeva korisnika i kataloga programa odabranih od strane pružaoca AVM usluge, a koja je dostupna isključivo na osnovu korisničkog ugovora ili drugog oblika prethodne individualne autorizacije i
- komercijalne audiovizuelne komunikacije u obliku radijskog i televizijskog oglašavanja, telešopinga, sponzorstva ili plasmana proizvoda.

Crna Gora obezbjeđuje slobodu prijema i reemitovanja AVM usluga iz država članica Evropske Unije i drugih evropskih država potpisnica Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji, a može u pojedinim slučajevima ograničiti slobodu prijema i reemitovanja, u skladu sa međunarodnim ugovorima i Zakonom o elektronskim medijima.

Zakon o digitalnoj radio-difuziji usvojen sredinom 2011. godine, donio je rješenja koja treba da ubrzaju proces prelaska sa analognih na digitalne sisteme emitovanja. Zakonom je predviđeno da će operator prve mreže i multipleksa biti „Radio-difuzni centar Crne Gore“ d.o.o. (RDC), kao i da će imati obavezu da vrši prenos i emitovanje dva televizijska programa TVCG u standardnom kvalitetu (SDTV). Osim programa TVCG, RDC će imati pravo i obavezu da prenosi i emituje signal onih emitera koji na osnovu javnog konkursa ostvare pravo na pristup kapacitetu prvog multipleksa.

2 ICT održivost

2.1 ICT osnove - *Program 1*

2.1.1 Tehnološki okvir

Infrastruktura fiksnih komunikacionih mreža

U pogledu informacionog kapaciteta, najvažniji djelovi elektronskih komunikacionih mreža su:

- **transportni dio**, koji omogućava veliki kapacitet prenosa i prenos informacija na velika rastojanja (long-haul mreža), i
- **pristupni dio**, kroz koji se ostvaruje manji kapacitet prenosa na relativno kratkim rastojanjima i do krajnjeg korisnika.

Operatori u Crnoj Gori do sada su svoje transportne dijelove mreže, uglavnom planirali, gradili, održavali i eksploitalisali nezavisno jedni od drugih. Iz tog razloga, u ovom trenutku, postoji više transportnih mreža, koje koriste operatori u cilju povezivanja različitih elemenata u svojim mrežama. Transportne mreže su realizovane modernim tehnologijama (SDH, DWDM, MPLS i dr.) koje kao fizički medijum koriste optička vlakna ili radio sisteme prenosa.

Pristupni dio mreža u Crnoj Gori je u najvećem procentu baziran na bakarnim paricama, kao i u većini država u Evropi. Bakarne parice su decenijama bile preovlađujući medijum za pristup krajnjih korisnika elektronskim komunikacionim uslugama koje nude operatori. Posljednih nekoliko godina u Crnoj Gori se razvijaju pristupne mreže koje su bazirane na drugim tehnologijama pristupa (koaksijalnim kablovima, fisknim bežičnim pristupnim sistemima (WiMAX, RLAN itd.)). Posebno važno je istaći početak gradnje pristupnih mreža baziranih na optičkim vlaknima (FTTH) od strane pojedinih operatora.

Može se pretpostaviti da će dalji razvoj fiksnih komunikacionih mreža ići u pravcu razvoja mreža sljedeće generacije -NGN. Osnovna ideja na kojoj se zasniva NGN je da jedna paketski bazirana mreža vrši prenos svih informacija i usluga (prenos glasa, podataka, multimedijalnih sadržaja itd.).

U dijelu pristupnih mreža treba očekivati razvoj pristupnih mreža baziranih na FTTx tehnologijama. Dinamika i obim razvoja takvih pristupnih mreža svakako predstavljaju jedan od ključnih elemenata za razvoj novih i poboljšanje postojećih elektronskih komunikacionih usluga kao i cijelog ICT sektora.

Infrastruktura mobilnih komunikacionih mreža

Širok spektar mobilnih komunikacionih usluga u Crnoj Gori pruža se posredstvom tri zemaljske mobilne komunikacione mreže. Sve tri mreže su zasnovane na harmonizovanim standardima druge generacije (GSM, uključujući i njegova unapređenja GPRS i EDGE) i treće generacije (UMTS, uključujući HSDPA i HSPA+). Kod sva tri operatora, 2G i 3G

mreže funkcionišu integralno sa integrisanim jezgrom mreže i zajedničkom prenosnom mrežom.

Stepen tehnološkog razvoja savremenih mobilnih komunikacionih mreža ogleda se u performansama mreže da podrže, prije svega broadband *data* usluge. Kada je riječ o *data* uslugama, GPRS je implementiran na svim GSM/DCS1800 radio baznim stanicama svih operatera, EDGE je dostupan u svim većim naseljenim mjestima, dok je UMTS/HSDPA implementiran u urbanim područjima gradova. Podsjećanja radi, GPRS omogućava protok od 53 kb/s prema korisniku (teorijski maksimum od 115 kb/s ograničen je terminalom), EDGE omogućava protok od oko 230 kb/s prema korisniku (teorijski maksimum od 384 kb/s ograničen je terminalom).

Teorijski u UMTS mrežama moguće je ostvariti maksimalni protok od 384 kb/s, dok je u mrežama crnogorskih operatera implementirano HSDPA unapređenje (3GPP Release 5), kojim je omogućen maksimalni protok od 1,8 Mb/s do 7,2 Mb/s prema korisniku (*downlink*). Kako je već napomenuto, mobilni operatori su u svojim mrežama, u urbanom dijelu većih gradova, implementirali HSPA+ (3GPP Release 7), koji omogućava maksimalni protok od 21,1 Mb/s prema korisniku (*downlink*), odnosno 11 Mb/s od korisnika (*uplink*). Međutim, stvarni protok na aplikativnom nivou je često značajno manji iz razloga koji ne moraju uvijek da budu povezani sa mrežom. Korišćenje broadband servisa sa protocima iznad 3,6 Mb/s je značajno limitirano dostupnošću terminala koji podržavaju takve protoke, bilo da se radi o *handheld* terminalima, ili USB, odnosno PCMCIA modemima.

Pretpostavlja se da će dalji razvoj mobilnih komunikacionih mreža ići u pravcu masovnije implementacije HSPA+ tehnologije, preko implementacije UMTS mreža u nižim radio frekvencijskim opsezima (900 MHz i 1800 MHz), koja će voditi ka potpunom napuštanju GSM-a, do razvoja mreža zasnovanih na novim tehnologijama (LTE i SAE) u mobilnim mrežama. Ove tehnologije definišu buduće zahtjeve za pristupnu mrežu (LTE) i jezgro mreže (SAE) u mobilnoj mreži. Već u 3GPP Release 8 specificiran je novi fizički sloj za mobilne mreže, koji će omogućiti protoke do 100 Mb/s na *downlink*-u, odnosno do 50 Mb/s na *uplink*-u i *all IP* komutaciju. Novi koncept zasnovan je na OFDMA tehnici pristupa na *downlink*-u i poznat je pod imenom *Long Term Evolution* – LTE.

Infrastruktura za distribuciju radiodifuznih programa

Operatori koji vrše distribuciju RTV programa preko kablovske mreže bazirane na koaksijalnim kablovima, obično su lokalnog karaktera i svoje usluge pružaju na teritoriji pojedinih opština u Crnoj Gori, dok MMDS, DTH i IPTV operatori vrše distribuciju RTV programa na teritoriji čitave države.

Pored distribucije RTV programa, KDS sistemi se koriste za pružanje niza drugih usluga, prije svega broadband pristupa Internetu, primjenom DOCSIS 1.0 standarda.

Očekuje se da će se u budućnosti KDS sistemi dalje unapređivati što će omogućiti pružanje velikog broja raznovrsnih elektronskih komunikacionih usluga korisnicima kao što su: brzi pristup Internetu, video nadzor, telemetrija, video na zahtjev, IP telefonija. Očekuje

se, takođe, implementacija DOCSIS 3.0 standarda koji će omogućiti pristup internetu velikim brzinama.

Savremeni kablovski distribicioni sistemi pored distribucije radijskih i televizijskih programa omogućavaju i pružanje usluga Interneta i telefonije. Mreže kojima se ostvaruje prenos radijskih i televizijskih signala se realizuju pomoću koaksijalnih kablova, HFC mreža i optičkih kablova. Operatori sve više investiraju u postojeće mreže, koaksijalne mreže zamjenjuju sa HFC i optičkim mrežama čije su tehničke karakteristike na znatno većem nivou u poređenju sa karakteristikama koaksijalnog kabla. Na taj način doprinose podizanju kvaliteta usluga, ponudi novih servisa i samim tim i povećanju broju aktivnih korisnika.

Infrastruktura za Internet/Broadband

Usluge broadband pristupa mogu se pružati putem različitih elektronskih komunikacionih mreža. Najznačajnije elektronske komunikacione mreže putem kojih se pružaju usluge broadband pristupa su:

- kablovske mreže:
 - postojeće telefonske mreže (xDSL – mreže bazirane na bakranim kablovima),
 - mreže nove generacije (FTTx – mreže bazirane na optičkim kablovima),
 - mreže kablovskih operatora (mreže bazirane na koaksijalnim kablovima),
 - hibridne optičko-koaksijalne mreže (HFC).
- bežične mreže:
 - GSM/GPRS/EDGE – mobilne mreže druge generacije,
 - UMTS/HSDPA/HSPA+ – mobilne mreže treće generacije,
 - Wi-Fi – bežične lokalne mreže,
 - WiMAX – fiksni bežični pristup,
 - LTE – mobilne mreže četvrte generacije.

Iako mreže bazirane na optičkim kablovima omogućavaju veće brzine prenosa od mreža baziranih na bakarnim kablovima predviđanja su, da će bakarna parica, zbog svoje rasprostranjenosti u pristupnoj infrastrukturi i primjene xDSL tehnologija, još dugo vremena biti dominantan medij za pružanje kvalitetnih broadband usluga uz minimalna ulaganja.

Raspoloživost širokopojasnog pristupa postojeće bakarne pristupne mreže, kao i brzina broadband pristupa može se povećati:

- Primjenom novih optimizacionih metoda/algoritama i načina rada, bez ikakve promjene u dužini parice-primjenom metoda upravljanja spektrom ili L0/L2 načina rada,
- Uključivanjem naprednije xDSL tehnologije, što zahtijeva skraćivanje bakarne parice i produženje mreže bazirane na optičkim kablovima.

Tehnike usklađivanja spektra i signala, poznate kao upravljanje spektrom (Spectrum Management) od ključne su važnosti za bolje korišćenje postojeće pristupne mreže u pružanju visokokvalitetnih broadband usluga. Kod dugačkih bakarnih parica (lokalne petlje)

brzina brenosa može se povećati skraćivanjem dužine bakarnih parica (lokalne potpetlje) i njihovom postupnom zamjenom optičkim vlaknima (FTTC pristup) po mogućnosti do krajnjeg korisnika (FTTH).

Najveći broj korisnika (preko 95%) koji imaju pristup javnoj fiksnoj telefonskoj mreži može ostvariti fiksni broadband pristup Internetu. Mobilni broadband pristup (putem mobilnih mreža treće generacije) mogu ostvariti korisnici u gradskim jezgrima svih opština u Crnoj Gori.

Kao što je naglašeno u prethodnom dijelu teksta koji se odnosi na infrastrukturu za pružanje različitih tipova elektronskih komunikacionih usluga, dalji razvoj infrastrukture će ići u pravcu konvergencije, pri čemu će glavni izazov biti razvoj pristupnih mreža koji će omogućiti pristup velikim i ultra velikim brzinama broadband pristupa. U tom kontekstu poseban značaj, svakako, imaju razvoj pristupnih kablovskih mreža baziranih na FTTx tehnologijama, kao i unaprjeđenje postojećih i razvoj mobilnih mreža četvrte generacije (LTE).

Internet protokol verzije 6 (IPv6)

Posljednjih godina Internet doživljava eksponencijalni rast – raste broj korisnika kao i vrste tehnologija koje se koriste za pristup Internetu. Integracijom klasičnih mreža, koje se baziraju na protokolu IP, s drugim korisničkim komunikacionim mrežama i sistemima stvaraju se nove potrebe i zahtjevi koje sadašnja verzija protokola IPv4 ne može zadovoljiti. Budući da protokol IPv4 ne može odgovoriti zahtjevima za sve većim brojem Internet korisnika, zbog svoje ograničenosti u adresiranju (IPv4 adresni prostor omogućava oko 4,2 milijarde IP adresa), nedostatak adresnog prostora će se riješiti primjenom protokola IPv6. Očekuje se da će se količina raspoloživih (slobodnih) IPv4 adresa iscrpiti do 2011. ili najkasnije 2012. godine. Upravo zbog toga je nužno pripremiti plan migracije na protokol IPv6, u skladu s odlukama nadležnih evropskih i međunarodnih tijela (*Deklaracija Odbora ministara Vijeća Europe o upravljanju adresnim kapacitetima internetskog protokola u javnom interesu, 2010 i Rezolucija WGPL/8 Konferencije opunomoćenika ITU-a (Guadalajara, 2010) – "Olakšavanje prelaska s IPv4 na IPv6"*).

2.1.2 Okvir radio-frekvencijskog spektra

Radio-frekvencijski spektar predstavlja veoma važan resurs za unapređenje infrastrukturne osnove za ostvarivanje ciljeva i vizija daljeg razvoja ICT sektora, pogotovo na pristupnom nivou. Razvojem bežičnih pristupnih mreža (fiksni ili mobilni), zasnovanih na modernim, spektralno efikasnim tehnologijama (LTE, WiMAX, 4G), može se relativno brzo i sa značajno manjim ulaganjima u odnosu na izgradnju kablovske/optičke infrastrukture, obezbijediti broadband pristup, naročito u područjima gdje je kablovska/optička infrastruktura slabo razvijena, uključujući i ruralna i slabo naseljena područja. Takođe, stimulacijom razvoja bežičnih mreža postiže se dodatno unaprjeđenje konkurencije u pristupnom segmentu i vrši pritisak na postojeće operatore da povećaju kvalitet i snize cijene broadband usluga.

Politika spektra – U odnosu na rješenja iz aktuelnog zakonskog okvira, sljedeće izmjene bi doprinijele stvaranju pravno stabilnijeg i za ulaganje atraktivnijeg regulatornog okvira:

- predvidjeti odobravanje ekskluzivnog korišćenja radio-frekvencija na čitavoj teritoriji Crne Gore isključivo u postupku javnog tendera;
- predvidjeti proceduru javnog tendera za odobravanje radio-frekvencija na principu zatvorene ponude, aukcije ili kombinacije ova dva metoda;
- omogućiti dodjelu odobrenja za korišćenje radio-frekvencija na ekskluzivnoj osnovi na čitavoj teritoriji Crne Gore na period od 15 godina, ili duži.

Refarming spektra⁴ – Implementacija novih, naprednijih tehnologija umjesto onih za koje su radio-frekvencije već dodijeljene/odobrene (*spectrum refarming*) doprinosi većoj fleksibilnosti i efikasnosti korišćenja spektra i omogućava unapređenje infrastrukturne osnove za pružanje broadband servisa. Refarming spektra je implicitno podržan trenutno važećim zakonskim okvirom u Crnoj Gori i neki primjeri su već prisutni (implementacija UMTS tehnologije u GSM 900 MHz opsegu bez dodatnih naknada).

Digitalna dividenda – Okončanjem procesa digitalizacije radio-difuzije, koji je u Crnoj Gori planiran za kraj 2012. godine, u dijelu UHF opsega oslobodiće se ukupno 72 MHz spektra (opseg 790-862 MHz) veoma dobrih propagacionih karakteristika ("digitalna dividenda"). Aktuelnim Planom namjene radio-frekvencijskog spektra ovaj opseg je namijenjen za fiksnu, mobilnu i radio-difuznu službu ravnopravno, na primarnoj osnovi.

Prenos prava korišćenja spektra – Omogućavanje prenosa prava korišćenja radio-frekvencija među korisnicima doprinosi većoj fleksibilnosti i racionalnosti korišćenja spektra. Prenos prava korišćenja radio-frekvencija sa nosioca na drugi subjekat podržan je postojećim zakonskim okvirom.

2.1.3 Okvir za zaštitu potrošača

Politika zaštite potrošača u daljim aktivnostima mora u potpunosti biti prilagođena evropskim okvirima.

Ciljnu grupu korisnika predstavljaju građani i privreda, kojima se želi omogućiti širokopojasni pristup u poslovanju i svakodnevnom životu, nezavisno od njihove lokacije, stepena obrazovanja, starosti ili interesima koje imaju, što podrazumjeva veću gustoću širokopojasnih priključaka, raspoloživost, dovoljne brzine i pristupačne cijene.

Ključnu ciljnu grupu korisnika širokopojasnih usluga, što je posebno važno za ovu Strategiju, predstavljaju mjesta gdje se okuplja veći broj ljudi (škole, vrtići, organi državne uprave i jedinice lokalne samouprave, zdravstvene, kulturne ustanove itd.). Značajnu ciljnu grupu čine i domaćinstva koja žive u ruralnim područjima, kojim se omogućava širokopojasni pristup kako bi bili u mogućnosti da koriste usluge informacionog društva, čime se omogućava razvoj svih crnogorskih regija.

⁴ Tehnološka prenamjena radio-spektra

Pristup elektronskim komunikacionim uslugama, pod jednakim uslovima i prihvatljivim cijenama na cijelom području Crne Gore u cilju smanjivanja socijalnih razlika je posebno važan zadatak u okviru politike zaštite potrošača.

2.2 ICT infrastruktura - *Program 2*

Pregled

Program **ICT infrastruktura** ima za cilj da obezbijedi kvalitetan broadband pristup internetu i ICT infrastrukturu u skladu sa potrebama krajnjih korisnika. Paralelno tome, treba da obezbijedi odgovarajuću, pristupačnu i sigurnu međunarodnu internet konekciju koja će odgovoriti svim sadašnjim i budućim zahtjevima i propusnim kapacitetima na nivou države, služeći trenutnim i budućim interesima svih zainteresovanih za ICT sektor.

Vlada Crne Gore će takođe razmatrati dalji razvoj buduće IP backbone mreže državnih organa kroz nekoliko mogućih rješenja: korišćenje telekomunikacione infrastrukture postojećih ili novih operatera bazirano na liberalizovanom i demonopolizovanom tržištu ili kreiranje sopstvene ili korišćenje telekomunikacione infrastrukture nekih ranije pomenutih preduzeća.

Na ovaj način, stimulisaće se liberalizacija tržišta i podstaći pojavljivanje novih operatera čijim će se aktivnostima obezbijediti raznovrsnost tehnologija pristupa, a samim tim dobiti na fleksibilnosti, performansama i cijeni.

Ciljevi

- Djelovati u cilju podsticanja kako razvoja samog ICT sektora, tako i u pravcu omogućavanja drugim privrednim sektorima pristup i korišćenja ICT usluge.
- Unaprijediti eUključivanje i pomoći premošćavanje digitalnog jaza kroz otvoren i stalan pristup.

Zadaci

- **Velika brzina broadband pristupa:** osigurati simetrične, garantovane broadband pristupe sa minimum 10Mbps za 50% populacije do 2014.godine; postići 100% populacije sa minimum 10 Mbps broadband pristupom i 50% populacije sa minimum 20 Mbps broadband pristupom do 2016. godine.
- **Međunarodne veze:** obezbijediti tehnološki divergentan, kapacitativan i višestran međunarodni pristup internetu do 2014. godine što će omogućiti otvoren pristup i pristupačnu međunarodnu vezu na simetričan Internet za sve zainteresovane davaoce usluga.

Akcioni plan

- **Nacionalna broadband mreža (MIDT i Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost):** Ubrzati uspostavljanje broadband mreže velike brzine i otvorenog pristupa, sa ciljem da ponudi povezanost svim građanima i preduzećima u Crnoj Gori bez obzira gdje se nalaze. Neophodne aktivnosti podrazumijevaju

obavezivanje pružaoca usluga za simetrične, garantovane brzine broadband pristupa, kao što je dato u zadacima, identifikaciju mogućnosti za razvoj broadband pristupne infrastrukture kroz JPP, EU strukturne fondove, učešće regionalnih vlasti i dr. i posebne povlastice (npr. smanjeni porezi, jeftiniji krediti, subvencije) za pružaoce usluga iz privatnog sektora u cilju razvoja potrebne infrastrukture. Takođe, dopuna razvoja komercijalnim bežičnim broadband-om, uz uspostavljanje Wi-Fi hot-spots/mesh mreža, kao dio projekta „Wireless Montenegro“.

- **Međunarodno povezivanje (MIDT i Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost):** U najkraćem mogućem roku osigurati veoma brzu, visoko kapacitativnu, pristupačnu, pouzdanu i neprekidnu međunarodnu internet konekciju u cilju povećanja kvaliteta usluga i konkurentske pozicije Crne Gore. Propisane mjere uključuju identifikaciju širine konekcijskih potreba, na osnovu očekivane tražnje i identifikaciju optimalnog mehanizma (npr. upotreba nacionalnih komunalnih mreža, proširenje postojećih kapaciteta za usluge međunarodnog povezivanja, itd.) što će obezbijediti adekvatnu međunarodnu konekciju. Paralelno sa tim, neophodno je napraviti analizu, zasnovanu na troškovnom principu, za trenutno plaćanje međunarodnih konekcija i preduzeti sve neophodne regulatorne aktivnosti da se obezbijedi povoljan pristup svim pružiocima usluga povezivanja na internet.
- Prikupljanje podataka o postojećoj pasivnoj infrastrukturi (u vlasništvu operatora, ali i jedinica lokalne uprave, državnih preduzeća i dr.) koja se može koristiti za izgradnju broadband mreža, čime bi se otklonilo nepotrebno njeno dupliranje, a samim tim i smanjili troškovi izgradnje.

2.3 Pravni i regulatorni okvir - Program 3

2.3.1 Elektronske komunikacije i propisi

Vrlo je zadovoljavajući stepen saradnje/razdvajanja između nosioca i kreatora politike i regulatora na tržištu elektronskih komunikacija.

Međutim, u skladu sa pravnim/zakonskim i regulatornim okvirom EU iz 2009 godine, dodatno će se unaprijediti pravni i regulatorni okvir u Crnoj Gori, donošenjem novih propisa u ovoj oblasti, u potpunosti usaglašeni sa regulatornim okvirom EU.

Do 2014. godine može se očekivati potpuno uređenje pravnog i regulatornog okvira, na novim osnovama, sa jasno razgraničenim ulogama i odgovornostima, kao i visokim stepenom nezavisnosti regulatora od kreatora politike u ovoj oblasti kao i transponovanje svih relevantnih direktiva u naš pravni poredak.

2.3.2 ICT Politika i propisi

Pregled

Program **Pravni i regulatorni okvir** ima za ciljeve da dodatno precizira i proširi zakonodavni okvir kroz ICT propise, da zaštiti potrošače, obezbijedi efikasnu

implementaciju potrebnih regulatornih mehanizama za podsticanje razvoja konkurentnosti i da pruži najbolje usluge i odgovori zahtjevima krajnjih korisnika.

U cilju daljeg razvoja informacionog društva kroz usvajanje propisa uticati na razvoj i to: iz oblasti elektronskih komunikacija, neometane razmjene informacija i transakcija putem interneta, zaštite podataka, zaštite rješenja informaciono-komunikacionih tehnologija i patenata kako bi se spriječila kršenja autorskih prava i patenata priznatih u zemlji i inostranstvu i dr. Kontinuirani proces kreiranja institucionalnog i zakonodavnog okvira podrazumijeva harmonizaciju sa zakonodavstvom EU, što je u osnovi svakog zadatka u procesu pridruživanja zemlje EU. Pored usvajanja usklađenih propisa, nastaviće se aktivnosti na primjeni tih propisa.

Ciljevi

- Obezbijediti aktivno donošenje i sprovođenje svih neophodnih regulatornih mehanizama za omogućavanje razvoja konkurencije;
- Osigurati 100% pokrivenost populacije u vezi sa osnovnim telefonskim i internet uslugama, kao što je urađeno Univerzalnim Servisom;
- Usvojiti modernizovanu politiku za spektar koja će dalje podržavati korišćenja mobilnog broadbanda;
- Uvesti i primijeniti regulatorne mehanizme koji omogućavaju višestruke povoljnosti, ponuditi konvergentne usluge po povoljnim cijenama za sve građane Crne Gore;
- Uspostaviti zakone za zaštitu potrošača i privatnost njihovih podataka kroz ICT kanale i usluge;

Zadaci

- Aktivno sprovođenje otvorenog broadband pristupa regulatornim mehanizmima, efikasnije upravljenje radio-frekvencijskim spektrom i sprovođenje propisa – realizacija zadataka je u direktnoj vezi sa povećanjem broadband penetracije;
- Donošenje i sprovođenje svih potrebnih propisa koji štite prava korisnika u elektronskim komunikacijama i elektronskom poslovanju i u isto vrijeme podstiču onlajn transakcije.

Akcioni plan

- Korišćenje svih telekomunikacionih regulatornih mehanizama (Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost EKIP): Aktivno i brzo primijeniti sve potrebne regulatorne mehanizme kako bi se osigurao a) efikasan razvoj konkurencije u broadband pristupu, b) ponudio univerzalan servis i usluge dostupne svim građanima, c) optimalno koristio uski resurs spektra za korišćenja mobilnog broadbanda d) pripremio put za prihvatanje konvergentne telekomunikacione/medijske usluge.
- Što se tiče prvog cilja, EKIP treba da nastavi intenzivniju primjenu propisa za otvoreni broadband pristup (npr. bitstream, linija podjele, razvezivanje lokalne petlje) kod postojećih operatera, i da budno prati sprovođenje Reference Unbundling Offer

(RUO) i ukupan razvoja broadband penetracije i tržišta. U slučaju da se ovo ne ostvari, EKIP treba da razmotri drastičnije mjere regulatornih intervencija, uključujući i sprovođenje funkcionalnog i/ili strukturalnog razdvajanja za svakog od aktuelnih operatera.

- Što se tiče drugog cilja, EKIP mora pažljivo nadgledati implementaciju univerzalnog servisa i primjenu uputstava, u cilju postizanja 100% pokrivenosti populacije za osnovnu telefoniju i internet usluge, u skladu sa predviđenim rokovima. Što se tiče trećeg cilja, EKIP u saradnji sa MIDT, kao i Ministarstvom kulture, regulatorom medija i ostalim odgovornim državnim organima, treba da obezbijedi blagovremeno i efikasno okončanje procesa digitalizacije, što bi trebalo da rezultira upotrebom jednog dijela oslobođenog spektra za mobilne broadband usluge (spektar refarming slučaja). U četvrtom slučaju, EKIP mora blisko saradivati sa regulatorom medija sa namjerom da se obezbijede regulatorni instrumenti (npr. razvoj sadržaja, IP interkonekcija, digitalna prava), omogućavajući efektivan razvoj triple/quad-play difuzije konvergentnih usluga.
- Aktivno učešće u sprovođenju Programa zaštite potrošača (MIDT i Ministarstvo ekonomije): Podstaci razvoj i implementaciju zakona koji štite potrošače, odgovorno rukovanje, upravljanje, čuvanje i kontrolu ličnih podataka od strane bilo kog subjekta, kroz sveobuhvatni Zakon o zaštiti podataka koji ima jasnu primjenljivost na onlajn transakcije, komercijalne ili nekomercijalne. Zakoni i propisi moraju u potpunosti biti usvojeni i njihova primjena praćena, uključujući prava intelektualne svojine (IPR) i zakone o digitalnim pravima, elektronskoj trgovini, elektronskoj nabavci i Zakon o elektronskom potpisu.
- Unapređenje poslovnog ambijenta za ICT sektor i sektor elektronskih komunikacija kao generatore rasta (MIDT i Ministarstvo finansija): Promovisati dalju reviziju zakona koji će unaprijediti i podstaći investicije, sa posebnim akcentom na ICT i sektor elektronskih komunikacija.
- Analiza Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata i njegove izmjene u cilju integralnog planiranja, kao i otklanjanja barijera pri dobijanju dozvola za gradnju nove i rekonstrukciju postojeće infrastrukture, propisivanja uslova za gradnju odgovarajućih elektronskih mreža, u slučaju izgradnje novih objekata kao i uslova za priključenje na kapacitivne broadband mreže .
- Omogućiti lakši pristup posjedima koji su u državnoj svojini ili u posjedu lokalnih uprava radi izgradnje broadband infrastrukture, kao i analiza naknada koje se naplaćuju za korišćenje ove svojine i njihovo smanjivanje ili eventualno ukidanje.
- definisati kvalitet broadband usluga (ali i ostalih usluga) koje treba da ispune operatori kroz izradu tehničkih propisa za izgradnju određenih segmenata mreža.

2.4 Informaciona bezbjednost - Program 4

Pregled

Program informacione bezbjednosti pomaže u realizaciji nacionalnih ciljeva za obezbjeđivanje sigurnog i bezbjednog informacionog prostora, uvećavajući digitalno povjerenje za sve činioce informacionog društva, čuvajući nacionalnu ICT infrastrukturu.

Zaštita podataka, odnosno zaštita informacionih sistema, predstavlja osnovni cilj razvoja informacione bezbjednosti i dovođenja na optimalan nivo. Ovo je kontinuirani proces koji zahtijeva stalna ulaganja u znanje i tehnologiju. Donošenjem osnovne zakonske legislative, Programa informacione bezbjednosti, odgovarajućih uredbi i politika, formiranjem ME-CIRT-a, postavljene su osnove za uspostavljanje kvalitetne zaštite sistema, podataka i infrastrukture u cilju stvaranja održivog informacionog društva, ali treba nastaviti sa izradom odgovarajućih propisa, kojima će se usaglasiti pristup politici informacione bezbjednosti u organima javne uprave, kao i kontinuirano raditi na izradi programa edukacije i kataloga znanja iz domena informacione bezbjednosti za obrazovanje svih korisnika informacionih sistema.

Ciljevi

- Omogućiti rano otkrivanje informacionih prijetnji i incidenata na nacionalnom nivou i adekvatno reagovati i odgovoriti na iste.
- Poboljšati spremnost i mogućnosti zaposlenih u javnom i privatnom sektoru kada su informacione prijetnje u pitanju.
- Razviti model za upravljanje informacionom bezbjednošću i omogućiti alate i procese koji će podići nivo zaštite korisnika u Crnoj Gori.

Zadaci

- 50% škola i univerziteta treba da koriste programe u cilju edukacije nastavničkog osoblja i učenika o informacionoj bezbjednosti do 2014. godine i 90% škola i univerziteta do 2016. godine.

Akcioni plan

- **Donošenje plana za realizaciju politike informacione bezbjednosti (MIDT):** Obezbijediti da državni ICT sistemi podrže aktivnosti i operacije tako što će osigurati povjerljivost, integritet i dostupnost informacijama, komunikacije i tehnička sredstva i izvore.
- **Upravljanje nacionalnim informacionim incidentima (MIDT):** Analizirati i upravljati nacionalnim informacionim prijetnjama i slabostima, i obezbijediti blagovremeni i efikasan odgovor na incidente, uz koordinaciju i izvještavanje.
- **Informaciona bezbjednost – svjesnost i upravljanje (MIDT):** Obezbijediti: a) sigurnije internet okruženje za stanovnike Crne Gore razvijanjem strukture za

upravljanje informacionom bezbjednošću; b) smjernice u koordinaciji sa lokalnim akterima i internacionalnim partnerima; c) osposobljavanje korisnika kroz jačanje svijesti o potrebi obuke. Poseban fokus bi trebalo dati novim generacijama, kao krajnjim korisnicima interneta i u kontinuitetu uvoditi nove programe o informacionoj bezbjednosti za sve nivoe obrazovanja u cilju korišćenja razvijenih informacionih sistema.

3 ICT za društvo

3.1 eObrazovanje - Program 5

Pregled

Program za eObrazovanje pomaže da se realizuje nacionalni cilj, a to je da edukovano stanovništvo ima benefite od modernog i pristupačnog obrazovnog sistema.

Neophodno je integrisati informaciono-komunikacione tehnologije u sve aspekte obrazovnog procesa u cilju efektivnijeg i efikasnijeg obrazovanja. U tom smislu, primjenom tih tehnologija u obrazovanju nastaviće se aktivnosti na uspostavljanju modernog obrazovnog sistema prilagođenog potrebama informacionog društva, razvoju digitalnih obrazovnih sadržaja, obučenosti nastavnika za korišćenje tih tehnologija, uvođenju savremenog koncepta e-učenja i učenja na daljinu, razvoju koncepta obrazovanja tokom čitavog života, uključivanja društvenih grupa sa posebnim potrebama i dr. Pored razvoja primjene informaciono-komunikacionih tehnologija u procesu obrazovanja, potrebno je istovremeno i podizati tehnološku osnovu u školama, što podrazumijeva, kako opremanje škola neophodnom informacionom opremom, tako i komunikaciono povezivanje škola, uz zadovoljavajući pristup internetu. Postoje razni tipovi specijalizovanog hardvera i softvera za hendikepirane osobe. Mjere koje treba preduzeti u cilju uvođenja ICT-a u ovim školama su slične kao i u redovnim školama, uz akcenat na nabavku specijalizovanog hardvera i softvera. Jedan od vrlo važnih segmenata je nabavka Didaktičkog eMaterijala i softera.

Ciljevi

- Poboljšati obrazovni proces preko modernih mehanizama i alata za učenje (npr. platforma za eUčenje), uz podršku čvrste broadband mreže i centralizovanog sistema baze podataka, što omogućava direktan pristup informacijama i digitalnim sredstvima, a što dalje omogućava komunikaciju i saradnju između učenika i nastavnika.
- Osposobiti nastavnike i vaspitače potrebnim vještinama, znanjima i resursima, u cilju lakše primjene tehnika modernog učenja. Za pojedine specijalističke oblasti od strateškog značaja, kao što je na primjer bezbjednost informacionih sistema. Neophodno je omogućiti efikasan sistem školovanja, prije svega poslijediplomskih i specijalističkih studija kako bi se stekao ekspertski kadar.
- Podstaci učenike da studiraju ICT nauke i stvarati uslove za njihovo zapošljavanje u ICT industriji.

Zadaci

- U cilju implementacije ICT-a u obrazovanju u svim gradovima Crne Gore opremiće se bar po jedna škola sa sistemom za učenje na daljinu, kao i centralna lokacija u Zavodu za školstvo.
- 100% osnovnih i srednjih škola treba da ima pristup broadband uslugama (brzina najmanje 10Mbps) do 2014. godine;

- 50% nastavnika treba da koristi ICT alate u nastavi u osnovnim i srednjim školama do 2014. godine – dostići nivo od 100% do 2016. godine;
- 100% predavača/instruktoru treba da koriste ICT alate za nastavu na univerzitetima do 2014. godine;
- 100% nastavnika u osnovnim i srednjim školama i na univerzitetima treba da bude visoko ICT obučeno do 2014. godine;
- 100% osnovnih i srednjih škola treba da dosljedno koriste zajedničku, razvijenu platformu za eUčenje za potrebe nastave do 2016. godine;
- Broj ICT diplomaca treba da poraste na 25% od ukupnog broja diplomaca do 2014. godine i do 30% do 2016. godine.

Akcioni plan

- **Nacionalna obrazovna mreža (MIDT u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i sporta):** Obezbijediti povezanost svih obrazovnih institucija na broadband mrežu (Montenegro Research and Education Network - MREN), bezbjedno i pouzdano sa velikim brzinama, kao backbone-u za ICT obrazovanje i olakšanu razmjenu informacija.
- **Infrastruktura za ICT centralizovano obrazovanje (MIDT i Ministarstvo prosvjete i sporta):** U potpunosti realizovati siguran i bezbjedan nacionalni obrazovni data centar (za osnovne i srednje škole već postoji pri Ministarstvu prosvjete i sporta), sa dovoljnim kapacitetom i infrastrukturom za fizičko smještanje i operacije nad svim podacima koji su vezani za obrazovanje, sisteme i infrastrukturne komponente (npr. platforma za elektronsko učenje).
- **Sistemi za menadžment učenja (MIDT i Ministarstvo prosvjete i sporta):** Razviti i primijeniti okruženje za centralizovano i virtuelno učenje (npr. platforma za elektronsko učenje) u svim obrazovnim institucijama, sa ciljem da se stvori platforma za nacionalno znanje od koje će imati koristi učenici, nastavnici i administratori.
- **ICT korišćenje u obrazovanju (MIDT i Ministarstvo prosvjete i sporta):** Realizovati profesionalni razvojni okvir koji će pružiti usluge obuke i savjetovanja sadašnjim i budućim nastavnicima, uz paralelno promovisanje korišćenja ICT-a kod svih zainteresovanih.

3.2 eZdravstvo - Program 6

Pregled

Program eZdravstva značajno doprinosi postizanju nacionalnog cilja za zdravo stanovništvo uz pristup modernizovanom, uredno ažuriranom i integrisanom zdravstvenom sistemu.

Podrška izvođenju djelatnosti sistema zdravstvene zaštite predstavlja osnovnu uslugu informaciono-komunikacionih tehnologija tom sistemu. Pored podrške funkcionisanju, informacioni sistem zdravstva mora pospješiti i reforme u toj oblasti. U tom cilju nastaviće se aktivnosti na modernizaciji sistema zdravstvene zaštite u cilju smanjenja opterećenosti

zdravstvenih radnika, čime će se isti stimulisati za upotrebu računara u cilju poboljšanja efikasnosti rada. Aktivnosti će biti usmjerene na automatizaciji, a time i smanjenju troškova, svih administrativnih postupaka i procesa sistema zdravstvene zaštite, kvalitetnoj, sigurnoj i brzom razmjeni informacija između svih učesnika zdravstvenog sistema, uz poštovanje prava građana na privatnost i bezbjednost podataka o njihovom zdravlju. Formiraće se elektronske baze znanja namijenjene zdravstvenim radnicima radi podsticanja istraživanja u oblasti zdravstvene zaštite i programa prevencije, a podstićaće se pravilan odnos stanovništva ponudom visokokvalitetnih sadržaja o zdravim stilovima života i prevenciji bolesti na odgovarajućem portalu i dr.

Ciljevi

- Standardizovati korišćenje ICT u zdravstvu, uvođenjem jedinstvenog ICT sistema za upravljanje dokumentima, što garantuje zaštitu i privatnost pacijenata;
- Uključiti najnaprednije ICT servise u zdravstvene ustanove sa ciljem da se poveća kvalitet zdravstvene zaštite, operativnost i efikasnost;
- Povećati pristup zdravstvu i informacijama o zdravstvenoj zaštiti putem ICT-a

Zadaci

- 50% građana da imaju Elektronski zdravstveni karton do 2014. godine i 100% do 2016. godine;
- 100% zdravstvenih usluga da bude ovjereno preko ICT-a do 2014. godine;
- Uspostaviti eZdravstveni onlajn portal do kraja 2012. godine.

Akcioni plan

- **Nacionalne zdravstvene mreže (MIDT, Ministarstvo zdravlja i Fond za zdravstvo):** Obezbijediti da su sve zdravstvene ustanove, ljekari i praktičari u sistemu javnog zdravstva konektovani na bezbjednu i pouzdanu broadband mrežu velikih brzina, koja omogućava razmjenu podataka i informacija, širenje i pristup kao i korišćenje sofisticiranih zdravstvenih aplikacija.
- **Elektronski zdravstveni karton (MIDT, Ministarstvo zdravlja i Fond za zdravstvo):** Uvesti sistem za Elektronski Zdravstveni Karton (EZK) za sve stanovnike Crne Gore. EZK će sadržati detalje i evidenciju o zdravstvenom stanju pojedinca, podatke o medicinskom tretmanu itd., koji bi se bezbjedno mogli vidjeti i podijeliti među uključenim ljekarima i ljudima iz prakse.
- **Zdravstveni informacioni sistem (MIDT, Ministarstvo zdravlja i Fond za zdravstvo):** Podrška primjeni sistema zdravstvenih informacija preko ključnih zdravstvenih ustanova, da se podrži isporuka relevantnih informacija za potrebe Elektronskih Zdravstvenih Kartona.
- **Portal eZdravstva (MIDT, Ministarstvo zdravlja i Fond za zdravstvo):** Uspostaviti onlajn portal kako bi se korisnicima obezbijedile zdravstvene informacije i usluge, uključujući zakazivanje, onlajn apoteke, i direktne kontakte sa lokalnim i internacionalnim institucijama, u cilju njihove zdravstvene edukacije.

- **Upotreba ICT-a u zdravstvu (MIDT, Ministarstvo zdravlja i Fond za zdravstvo):** Promovisati korišćenje ICT-a u zdravstvu i razviti sposobnosti zdravstvenih usluga i uključenih aktera kroz obuku i treninge; obezbijediti podsticaj bolnicama i svim zdravstvenim institucijama da uvedu specijalizovane ICT obuke za sve njihove zaposlene.

3.3 eUključivanje - Program 7

Pregled

Program eUključivanja pomaže u realizaciji nacionalnih ciljeva društvene jednakosti i jednakog pristupa mogućnostima za sve stanovnike Crne Gore, bez obzira na starosnu grupu i geografsku razućenost, uključivanje u ICT vunlerabilnih društvenih grupa.

Ciljevi

- Obezbijediti ICT pristup članovima društva koji su tradicionalno bili zapostavljeni, kao i onih koji su geografski udaljeni od urbanih centara, invalida i starijih osoba;
- Unaprijediti ICT pismenost svih građana i radno sposobnog stanovništva kroz ciljane ICT kampanje i programe obuke.
- Edukovati građane, posebno vunlerabilne grupe za korišćenja ICT-a.

Zadaci

- Penetracija internet korisnika treba da bude 70% do 2014. godine i 80% do 2016. godine;
- 65 % pripadnika vunlerabilnih društvenih grupa treba informatički opismeniti do kraja 2014. godine i 85% do 2016. godine.

Akcioni plan

- **ePristupačnost za sve (MIDT):** Razviti standarde i smjernice kako bi osigurali da su internet/broadband infrastruktura, portal eUprave i prateće elektronske usluge dostupne svim građanima, posebno obraćajući pažnju na pojedince koji žive u ruralnim oblastima i/ili na lica sa posebnim potrebama.
- **Digitalna pismenost za sve (MIDT):** Razviti sveobuhvatnu i ciljanu ICT kampanju u cilju povećanja svijesti o potrebi internet pismenosti i plan obuke za unapređenje ICT vještina svih građana, preduzeća i državne uprave, obrazovati ih o prednostima ICT-a u svakodnevnom životu i podstaći ih da budu činoci informacionog društva.
- **Usvajanje ICT-a u biznisu (MIDT i nacionalne kompanije):** Razviti promotivni i plan usvajanja podrške preduzećima, posebno malim i srednjim preduzećima, inkorporirati i koristiti ICT u njihovim poslovnim procesima i obrazovati ih o koristima usvajanja ICT-a. Obezbijediti konkretne podsticaje (npr. poreske olakšice, subvencije) za sprovođenje specijalizovanih i fokusiranih ICT obuka za zaposlene u preduzećima.

4 ICT za državnu upravu

4.1 eUprava - Program 8

Pregled

Vizija moderne administracije u Crnoj Gori podrazumijeva upotrebu informaciono – komunikacionih tehnologija čime se, između ostalih, u znatnoj mjeri unapređuje pružanje javnih usluga uz povećanje demokratskog učešća i uključenja javnosti u procesu donošenja odluka i kreiranja politika.

Osnovni cilj eUprave je da poveća dostupnost javnih službi građanima i privredi. Ona treba i da pospješi efektivnost države u upravljanju, kao i da joj omogući bolji uvid pri raspoređivanju ekonomskih i socijalnih resursa. Pored ovoga, eUprava treba da omogući i uveća interakciju između sva tri činioca društva – države, fizičkih i pravnih lica, kako bi se stimulisao politički, socijalni i ekonomski razvoj države.

Ciljevi

- Dalje poboljšanje i standardizacija državnih operacija kroz najmodernije i najnaprednije alate koji omogućavaju razvoj i distribuciju informacija između državne uprave i fizičkih/pravnih lica, uz podršku čvrste i pouzdane ICT infrastrukture.
- Modernizacija i proširenje usluga državne uprave korisnički orijentisane, i povećanje njihove dostupnosti kroz poboljšane i sigurne kanale isporuke.
- Stimulisanje potražnje među građanima i preduzećima za široko razvijenim uslugama elektronske državne uprave.
- Uspostavljanje okvira interoperabilnosti, čime će se stvoriti uslovi za unaprijeđenje procesa upravljanja informacijama te razmjena podataka između tijela državne uprave, a građanima omogućilo jednostavnije i brže obavljanje javnih usluga elektronskim putem.
- Omogućavanje automatizovane razmjene i korišćenja podataka smještenih u državnim registrima i drugim informacionim sistemima.

Zadaci

- 100 najčešće korišćenih usluga državne uprave da bude dostupno na portalu eUprava do 2014. godine, a 200 najčešće korišćenih usluga da bude dostupno do 2016. godine;
- 100% državnih službenika da bude edukovano za korišćenje portala eUprava do 2014. godine.
- Uspostaviti sistem za automatsku razmjenu podataka ESB (Enterprise Service Bus) kao vezu između jedinstvene mrežne i systemske infrastrukture na kojoj počiva informacioni sistem državnih organa i tehnološki divergentnih aplikativnih rješenja pojedinih državnih organa ili službi, koji obezbjeđuje razmjenu podataka između više sistema, nezavisno od kompatibilnosti sistema koji isti imaju, do 2013. godine.

- Troškovi za izdavanje digitalnih certifikata za fizička lica da budu smanjeni za 50% do 2013. godine.

Akcioni plan

- **Prioriteti usluga državne uprave (MIDT):** Rangirati trenutno dostupne usluge državnih organa zasnovane na nivou upotrebe sa namjerom da se privuku krajnji korisnici i olakša implementacija portala eUprava.
- **Dostupnost usluga državne uprave na portalu eUprava (MIDT):** Pokrenuti diskusiju sa svim zainteresovanim pojedincima i institucijama da se postigne da 100 najčešće korišćenih usluga bude na portalu eUprava do 2014. godine i 200 usluga do 2016. godine.
- **Obuka zaposlenih u državnoj upravi (MIDT):** Pokrenuti program obuke za obrazovanje svih predstavnika državne uprave za korišćenje portala eUprava i elektronskih usluga do 2014. godine.
- **ESB** - Izraditi tehničke specifikacije za sistem do kraja 2012.godine i započeti aktivnosti na realizaciji i uspostavljanu istog 2013.godine.
- **Troškovi za digitalne certifikate (MIDT):** Pokrenuti aktivnosti i identifikovati mehanizme za smanjenje do 50% sadašnje cijene za izdavanje digitalnih certifikata. Ako je neophodno, bazirano na cijeni sprovesti proces spoljašnje revizije.

5 ICT za ekonomski razvoj

5.1 I&R i inovacije-ICT tehnologije u funkciji razvoja nauke i istraživanje- *Program 9*

Pregled

Ovaj program direktno podržava ekonomsko raspoređivanje ciljeva za stvaranje ekonomije Crne Gore zasnovane na znanju, koju odlikuju inovacija i preduzetništvo. Ona ima za cilj da razvije nacionalni ICT sektor podsticanjem inovacija i preduzetništva i obezbjeđujući sektorsku dugoročnu održivost kroz istraživanje i razvoj (I&R), promociju, inkubaciju, otklanjanju prepreka za direktna strana i domaća ulaganja, pristup fondovima i sredstvima i strateška regionalna i međunarodna partnerstva.

Ciljevi

- Promovisati tehnologiju i omogućiti inovacije i preduzetništvo pružanjem podrške za početnike i preduzetnike.
- Podržati rast i širenje ICT sektora u Crnoj Gori i stimulisati ICT preduzetništvo.
- Podstaći upotrebu ICT-a u redovnim aktivnostima kompanija i kao sredstva za učešće u globalnoj ekonomiji.

Zadaci

- Povećanje od 20% javnih i privatnih investicija u ICT sektoru do 2014. i povećanje od 30% do 2016., odnosno
- Postići rast od 50% novoregistrovanih ICT preduzeća do 2014. i rast od 100% do 2016. godine.

Akcioni plan

- **ICT inkubacija (MIDT i Ministarstvo nauke):** Uspostaviti ICT inkubatore (tehno parkove)/grupe, obezbjeđujući traženi nivo osnovnih i dodatnih usluga, što omogućava razvoj ICT sadržaja i aplikacija koje mogu biti komercijalno eksploatisane u kasnijoj fazi.
- **Mehanizmi finansiranja (MIDT i Ministarstvo finansija):** Procijeniti i razmotriti moguće šanse za finansiranje i uspostaviti mehanizme da se privuku sredstva iz različitih izvora (npr. stipendije, investicioni fond, investitori iz preduzeća, dug), podržavajući kreativnost i inovacije u oblasti poslovnog ICT sektora.
- **Promocija ICT biznisa (MIDT i Ministarstvo nauke):** Podržati rast i širenje domaćih ICT firmi kroz politiku, partnerstvo, ponude prodavaca i inicijative i povećanje ICT preduzetništva.

6 Razvoj medijskog i radio-difuznog tržišta

6.1 Tehnologija i infrastruktura za medije i radio-difuziju

Planiranje mreža za digitalnu zemaljsku radio-difuziju vrši se u skladu sa Planom raspodjele radio frekvencija koji propisuje tehničke uslove i način korišćenja pojedinačnih radio frekvencija i geografskih područja. Ovaj plan donisi EKIP i isti mora biti u skladu sa Planom namjene radio-frekvencijskog spektra , definisano je u Zakonu o digitalnoj radio-difuziji.

Kao krajnji rok za prelazak na digitalnu radio-difuziju određen je 31.12.2012 godine.

Uvođenjem digitalnih sistema znatno se povećava efikasnost korišćenja frekvencijskog spektra, a dodatno efikasnost se povećava mogućnošću implementacije jednofrekvencijskih mreža. Pri tome, u istom frekvencijskom kanalu, zajedno sa radijskim i/ili televizijskim programima, mogu se emitovati i drugi sadržaji, što nije bio slučaj u analognoj tehnici emitovanja signala.

Razvoj tehnologije i konvergencija mreža i servisa kreiraju dinamično okruženje u kome digitalna radio-difuzija više nije samo trend, već i neophodnost .Riječ je o projektu koji ima svoje ekonomske, društvene, socijalne i tehničke implikacije, zbog čega je važno obezbijediti visok stepen usklađenosti svih učesnika u procesu.

Kao prihvaćen standard za digitalnu radio-difuziju je DVB-T2 standarda koji je odobren u septembru 2009. godine od strane Evropskog instituta za standardizaciju (ETSI).

Nesporno je da tehnološki noviji DVB-T2 standard ima prednosti u odnosu na DVB-T, obzirom da:

- DVB-T2 omogućava 30 - 50 % veću iskoristivost frekvencijskog spektra;
- DVB-T2 omogućava znatno veći protok u okviru istog opsega televizijskih kanala od 8 MHz / 7 MHz;
- DVB-T2 nudi izuzetno dobru zaštitu signala, pogodnu za prenose u okruženjima sa velikim šumom i smetnjama;
- DVB-T2 je manje osjetljiv na smetnje što olakšava projektovanje SFN mreža;
- DVB-T2 nudi veliku fleksibilnost kada je transportni strim (TS) u pitanju kao i protokol za generičku enkapsulaciju strima što omogućava kompatibilnost sa IPTV;
- MPEG-4/DVB-T2 kombinacija daje dobre rezultate za protok i do 45 Mb/s u televizijskom kanalu širine 8 MHz;
- Sa DVB-T2 je moguće obezbijediti dovoljan protok za potrebe HDTV programa;
- DVB-T2 standardu je definisan širi izbor parametara kodovanja i modulacije, tako da se fleksibilno prilagođava uslovima u okruženju.

Realizacija predajničke mreže sa nacionalnim pokrivanjem teritorije Crne Gore realizovaće se kroz IPA program u okviru projekta podrške javnom radio-difuznom servisu u procesu prelaska sa analognih na digitalne radio-difuzne sisteme, koji je odobren od strane

Evropske komisije 2009. godine. Cilj realizacije ovog projekta je podrška javnom radio-difuznom servisu Crne Gore u procesu prelaska sa analognih na digitalne radio-difuzne sisteme, obezbjeđivanjem potrebne predajničke opreme i adekvatne obuke stručnih službi privrednog društva "Radio-difuzni centar" d.o.o, s obzirom da se pomenuto javno preduzeće bavi prenosom i emitovanjem radio-difuznih signala za potrebe javnog radio-difuznog servisa, vrši iznajmljivanje lokacija, servisne usluge i sve potrebne konsultacije za izradu projekata i održavanja tehničkih uređaja i opreme komercijalnih radio-difuznih servisa, kao i održavanjem cjelokupne emisione mreže na području Crne Gore.

Prelaskom na digitalnu TV oslobađa se jedan vrlo značajan radio-difuzni frekventni opseg između **790-862MHz** -> digitalna dividenda. Važeći Plan namjene radio frekvencija Crne Gore, predviđa rad televizije i DVB-T na frekventnom opsegu od **470-862MHz**, što znači da obuhvata i digitalnu dividendu.

Upravo EK forsira i nameće kraće rokove iz komercijalnih razloga za koje su zainteresovane države članice. Digitalna radio-difuzija je posljedica iscrpljenosti resursa radio-frekvencijskog spektra, zapravo ovaj proces je nametnut kao nužno i logično rješenje. Potvrda ove konstatacije jednostavno se može se naći i u uvidu u stanje spektra koje imamo u Crnoj Gori. Na emisionim objektima koji servisiraju crnogorske opštine radio-difuznim signalom, gotovo da nema slobodnih resursa u pogledu raspoloživih frekvencija, a naročito na emisionim objektima koji servisiraju veće i razvijenije opštine. Time je značajno smanjen prostor za dalji razvoj usluge televizije, ulazak na tržište novih elektronskih medija, pružanje novih i kvalitetnijih usluga i sl.

Jedna od velikih prednosti digitalnih radio-difuznih sistema jeste i mogućnost lake promjene konfiguracije sistema jednostavnom promjenom osnovnih parametara emitovanog signala (tzv.zaštitnog intervala, sistema za zaštitu od greške, modulacione šeme i sl.)

6.2 Zakoni i regulative za medije i radio-difuziju

Stupanjem na snagu Zakona o potvrđivanju Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji, Crna Gora se obavezala da će osigurati slobodu izražavanja i informisanja u skladu sa članom 10 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i da će garantovati slobodu prijema, kao i da neće na svojoj teritoriji ograničavati reemitovanje programskih usluga koje su u skladu sa odredbama ove Konvencije.

Usvajanje Zakona o elektronskim medijima, u avgustu 2010. godine, predstavlja krupan korak ka usaglasavanju crnogorskog medijskog zakonodavstva sa evropskim standardima. Ovim zakonom implementirane su odredbe direktive 2007/65/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta o audiovizualnim medijskim uslugama koje se odnose na prijem ili reemitovanje audio-vizuelnih medijskih usluga iz drugih država.

Ciljevi:

- stvoriti stabilno, transparentno, tehnološki neutralno okruženje u kojem se promoviše implementacija prelaska sa analognih na digitalne radio-difuzne sisteme kao i razvoj elektronske komunikacione infrastrukture usmjerene ka razvoju informacionog društva i u funkciji zadovoljenja potreba javnosti;
- stvoriti uslove da se do ciljanog datuma za gašenje analognog TV emitovanja (31.12.2012.) obezbijedi dostupnost digitalnih radio-difuznih servisa svim građanima Crne Gore, bilo posredstvom zemaljske mreže predajnika (free-to-air), bilo posredstvom satelitske digitalne radio-difuzije;
- stvoriti i promovisati mogućnosti za zadovoljavanje potreba osoba sa invaliditetom i potreba ranjivih grupa stanovništva u Crnoj Gori;
- obezbijediti digitalizaciju proizvodnje i emitovanja progama nacionalnih javnih elektronskih medija (RTCG).

Zadaci:

- Sprovođenje neophodnih javnih konkursa za dodjelu prava na pristup kapacitetu prvog MUX-a komercijalnim emiterima (AEM) – 1Q2012.
- Blagovremeno planiranje i obezbjeđivanje sredstava za digitalizaciju proizvodnje i emitovanja RTCG (RTCG, Ministarstvo kulture, Ministarstvo finansija) → na godišnjem nivou.
- Definirati mehanizme za subvencioniranje nabavke prijemničke opreme, posebno za ranjive grupe stanovništva u Crnoj Gori (MIDT, Ministarstvo rada i socijalnog staranja).

7 Preduslovi implementacije

Sveobuhvatan petogodišnji plan aktivnosti za dalji razvoj informacionog društva pripremljen je od strane Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije. Ovaj plan predstavlja zajedničku posvećenost ostvarivanju nacionalne ICT vizije i ciljeva za stvaranje digitalne države do 2016.

Osnovni preduslov za uspješnu realizaciju ambicioznih ciljeva iz Strategije je adekvatna koordinacija aktivnosti, koja shodno sistemu državne uprave pripada Ministarstvu za informaciono društvo i telekomunikacije kao i postojanje institucija koje su podrška koordinatoru u procesu razvoja informacionog društva u Crnoj Gori, odnosno realizacija zacrtanih zadataka od strane svih prepoznatih subjekata.

Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije će kroz godišnje akcione planove za sprovođenje mjera iz Strategije i izvještaje o realizaciji istih pratiti realizaciju zacrtanih ciljeva.

Lista od 25 indikatora uspješnosti (PKI) pomoći će da se proaktivno identifikuju izazovi i moguće prepreke koje ometaju razvoj, a što će usloviti donošenje plana za otklanjanje ili ublažavanje smetnji.

Sredstva za nacionalne ICT inicijative će biti raspoređena u skladu sa distribucijom odgovornosti među zainteresovanim stranama prema individualnim inicijativama. Uključena Ministarstva, agencije i službe će osigurati da njihovi godišnji budžetski prijedlozi uključuju sredstva za inicijative za koje su oni odgovorni.

Na osnovu individualnih planova i težnji zainteresovanih strana mogu se ispitati tri moguća mehanizma finansiranja u izgradnji nedostajuće infrastrukture :

- **Direktno javno vlasništvo:** Vlada, javne institucije posjeduju ili upravljaju ICT/broadband infrastrukturom sa pristupom visoke brzine; fondovi mogu biti obezbijeđeni ili iz godišnjeg državnog budžeta ili kroz odgovarajuće EU razvojne fondove.
- **Javno-Privatno Partnerstvo (JPP):** Vlada se odlučuje za ugovor sa privatnim preduzećima/licima u cilju saradnje i razvoja nacionalnog ICT-a i/ili broadband infrastrukture sa pristupom velike brzine. Privatna preduzeća/lica mogu uključiti servis provajdere, finansijske institucije, strateške partnere ili druge. Sveobuhvatan okvir treba da bude razvijen propisujući učešće dijela kapitala uključenih subjekata, uloge i odgovornosti i obaveze za JPP.
- **Koncesije:** Vlada obezbjeđuje posebne podsticajne mjere za privatni sektor da ubrza razvoj ICT-a i/ili broadband infrastrukture za pristup velikim brzinama (npr. poreske subvencije, jeftine kredite).

Svaki program za Strategiju do 2016. godine treba da sadrži optimalne načine finansiranja, obezbjeđujući da svi preduslovi, mehanizmi i sredstva budu dostupna, stvarajući dugoročni uspjeh i održivost programskih napora i rezultata.

**ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA
INFORMACIONOG DRUŠTVA U CRNOJ GORI**

1 ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE – postojeće stanje

Nova Strategija razvoja informacionog društva 2011.-2016.godine treba da nastavi kontinuitet razvoja i precizno odredi strateške pravce koji će biti u skladu sa Evropskim konceptom razvoja. Prethodno podrazumijeva, potpunu primjenu Evropskih direktiva i prezentaciju dostignutih rezultata u cilju adekvatnog monitoringa dostignutog kao i komparacije sa razvijenim zemljama EU.

Pregled stanja i dostignuti stepen razvoja informacionog društva dat je kroz analizu "Strategije sektora elektronskih komunikacija 2006.-2011.godine" i "Strategije razvoja informacionog društva 2009.-2013.godine", fokusirajući se na najznačajnije rezultate, dok je detaljna elaboracija data u Prilozima koji predstavljaju prateće materijale uz Strategiju.

1.1 Uvodne napomene

Nakon petogodišnje implementacije Strategije sektora elektronskih komunikacija (SEK) iz maja 2006. godine, može se konstatovati da su njene preporuke i ciljevi ispunjeni u velikom procentu i da postoji kontinuitet intenzivnog razvoja elektronskih komunikacija, započeo 2000. godine. Konkretni ciljevi SEK-a su ispunjeni, a u nekim segmentima značajno premašeni.

U **PRILOGU 1** dat je pregled ključnih preporuka i stepen ostvarenosti aktuelne Strategije sektora za elektronske komunikacije.

1.2 Pravno/Regulatorni okvir

Zakon o elektronskim komunikacijama-ZEK ("Sl.list CG".br. 50/08, 53/09,70/09, 40/10 i 49/10), donijet je 29.07.2008. godine. Shodno zakonskim obavezama značajne aktivnosti sprovedene su po pitanju usaglašavanja izdatih licenci i dozvola Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Agencije za elektronske medije sa odredbama novog Zakona o elektronskim komunikacijama, kao i pripreme stručnih osnova za propise koje donosi resorno ministarstvo shodno utvrđenim nadležnostima iz ZEK-a.

U **PRILOGU 2** dat je pregled usvojenih propisa za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost u toku 2009. i 2010. godine kao i pregled propisa koji će biti donijeti do kraja 2011. godini.

USAGLAŠAVANJE LICENCI I NAKNADE

U postupku usaglašavanja licenci, odnosno dozvola, shodno Članu 141. Zakona, EKIP je u unijela u registar operatora elektronskih komunikacionih mreža i/ili usluga ukupno 29 privrednih društava i u ovom postupku usaglašavanja izdala ukupno 172 rješenja kojim su usaglašene licence i dozvole izdate od strane Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Agencije za radio-difuziju (kod pojedinih subjekata više licenci i/ili dozvola je usaglašeno kroz jedno rješenje).

IMPLEMENTACIJA UNIVERZALNOG SERVISA

Savjet EKIP-a je po javnom konkursu donio rješenja o određivanju operatora Univerzalnog servisa na period od pet godina. Odabrani ponuđači su bili obavezni da počnu sa pružanjem usluga 01. maja 2011. godine.

Korisnici od operatora Univerzalnog servisa očekuju da im se omogući svaki razuman zahtjev za priključak na javnu telefonsku mrežu na fiksnoj lokaciji, bez obzira na geografsku lokaciju na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore, čime im se otvara mogućnost korišćenja javno dostupnih telefonskih usluga. Važan segment je i to da će sada kod jednog pružaoca usluga biti jedinstvena baza podataka o svim korisnicima usluga i biće dostupna iz svih mreža operatora pružalaca usluga korisnicima u Crnoj Gori. Informacije o korisnicima svih operatora pružalaca usluga će biti ravnopravno tretirane.

U **PRILOGU 3** dat je pregled procesa izbora operatora Univerzalnog servisa i cijene usluga.

ANALIZA RELEVANTNIH TRŽIŠTA

Na osnovu Direktiva i preporuka Evropske komisije Savjet EKIP-a je usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu («Sl.list Crne Gore,» broj.29/09) i određena je teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište i 7 relevantnih tržišta.

Nakon sprovedenih analiza relevantnih tržišta i identifikacije operatora sa značajnom tržišnom snagom, EKIP je propisala regulatorne obaveze, koje su proporcionalne i adekvatne utvrđenim aktuelnim i potencijalnim preprekama razvoju konkurencije na tržištu.

EKIP je trenutno u fazi sprovođenja postupka analize 5 relevantnih tržišta, za koje je prethodno potrebno sprovesti test 3 kriterijuma u cilju ocjene potrebe ex ante regulacije.

U **PRILOGU 4** je dat tabelarni pregled operatora sa značajnom tržišnom snagom i propisane regulatorne obaveza po relevantnim tržištima.

RAZDVOJENO I TROŠKOVNO RAČUNOVODSTVO

Računovodstveno odvajanje je najčešći instrument koji se koristi da bi se onemogućile aktivnosti kao što su: previsoke cijene maloprodajnih usluga, diskriminacija pri određivanju cijena, unakrsno subvencioniranje i predatorsko određivanje cijena.

Svrha uvođenja obaveze troškovnog računovodstva je regulacija cijena. Obavezu uvođenja troškovnog računovodstva moguće je uvesti za veleprodajno kao i za maloprodajno tržište.

EKIP je započela Projekat računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva i početkom 2011. godine započela rad sa izabranim konsultantom KPMG Hrvatska.

U **PRILOGU 5** dat je plan, opseg i faze Projekta računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva.

PRENOSIVOST BROJEVA

Zakonom o elektronskim komunikacijama, prije svega članovima 98., 99. i 110., utvrđene su obaveze operatora i drugih subjekata po pitanju realizacije prenosivosti brojeva, uz posebne obaveze EKIP-a.

Nakon sprovedena dva kruga javnih konsultacija i usaglašavanja sa telekomunikacionim operatorima u decembru 2009. godine EKIP je donijela Pravilnik o prenosivosti brojeva (Službeni list Crne Gore, broj 89/09). Pravilnikom su uređeni uslovi i način sprovođenja prenosivosti broja u fiksnim i mobilnim mrežama. Dopunom Pravilnika o prenosivosti brojeva, od 19.04.2010. godine je definisano da će testiranje sistema prenosivosti brojeva početi najkasnije 27.05.2011. godine, odnosno tri mjeseca prije početka pružanja usluge prenosivosti brojeva („Sl.list CG“, broj 21/10).

Nakon sprovedene tenderske procedure 17.06.2011. godine sa kompanijom Teletech potpisan je Ugovor za implementaciju sistema centralne baze podataka prenesenih brojeva i uslugu administriranja.

NUMERACIJE I ADRESE

Zakonom o elektronskim komunikacijama propisane su i obaveze Agencije po pitanju ograničenih resursa – numeracije i adresa. U skladu sa tim EKIP je donio novi Plan numeracije i novi Plan adresiranja. Takođe, EKIP po potrebi ažurira Nacionalni plan numeracije i isti dostavlja Međunarodnoj uniji za telekomunikacije. Nacionalni Plan Numeracije i Plan Adresiranja su objavljeni na sajtu EKIP-a.

EKIP izdaje operatorima odobrenje za korišćenje numeracije i/ili adrese po opštem upravnom postupku i kroz tendersku proceduru u skladu sa zakonom. Telekomunikacioni operatori su, shodno članu 97. Zakona, obavezni da plaćaju naknadu za korišćenje ovih resursa, a na osnovu Pravilnika o metodologiji i načinu obračuna visine godišnje naknade za korišćenje numeracije i/ili adresa („Sl. list CG“, broj br. 1/09 i br.17/10), koji je donijelo Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija.

OSTVARIVANJE PRAVA I ZAŠTITA INTERESA KORISNIKA

Politika zaštite potrošača u ovoj oblasti predstavlja dio mjera i instrumenata koji se u Crnoj Gori preduzimaju za postizanje boljeg kvaliteta života svih građana. S tim u vezi, Okvir politike zaštite potrošača su Zakon o elektronskim komunikacijama, Zakon o zaštiti potrošača kao i Nacionalni program zaštite potrošača donijet od strane Vlade Crne Gore za period 2010. - 2012. godina.

EKIP je zajedno sa Centrom za zaštitu potrošača (CEZAP) u 2008. godini započela zajedničku aktivnost na izradi promotivnog materijala, lifleta i brošura, sa kratkim sadržajima koji se tiču prava korisnika elektronskih komunikacionih usluga i načina njihovog ostvarivanja i u tom pravcu izdala 4 brošure, koje su naišle na dobar prijem kod potrošača pod nazivom „Dostupnost ponude Multi-Play usluga“, „Širokopojasni pristup za sve“, „Mobilni telefoni u našem životu“ i „Online Bezbjednost“

Takođe je u junu 2011. godine urađeno "Uputstvo za korisnike elektronskih komunikacionih usluga" kojim je ukazano na osnovna prava potrošača u ovoj oblasti i način njihovog ostvarivanja kod operatora pružalaca usluga, kao i Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, shodno Zakonu o elektronskim komunikacijama. Ovo uputstvo je štampano u saradnji sa NVO "EKOM", u formi brošure, u 60.000 primjeraka i distribuirano je preko dnevnih novina.

Na značaj ovih aktivnosti, ukazuje i to, što su iste predviđene kao posebna aktivnost i Nacionalnim programom zaštite potrošača.

1.3 Tržište fiksnih komunikacija

Usluge fiksne telefonije na teritoriji Crne Gore su u 2010. godini pružali **Crnogorski Telekom a.d** i **M:Tel**.

Na kraju 2010. godine broj fiksnih pretplatničkih linija iznosio je 170.553⁵. U poređenju sa 2009. godinom evidentiran je pad broja fiksnih pretplatničkih linija u iznosu od 0,7%.

Od ukupnog broja priključaka fiksne telefonije, Crnogorski Telekom a.d. je imao 166.703 a M:Tel 3.850 ili procentualno: T-Com 97,74% i M:Tel 2,26%. Treba napomenuti da operator M:Tel usluge fiksne telefonije pruža putem fiksnog bežičnog pristupa - Wi-Max mreže (dodijeljena numeracija 078) realizovane u frekvencijskom opsegu 3,4 – 3,6 GHz.

Stepen digitalizacije fiksnih priključaka u Crnoj Gori je već petu godinu zaredom 100% čime se naša država, gledano po ovom kriterijumu, nalazi u krugu razvijenih evropskih zemalja.

Ukupan broj ISDN priključaka na kraju 2010. godine je iznosio 5.710, od čega je 5.484 priključaka u baznom pristupu i 226 priključaka u primarnom pristupu. Na osnovu ovoga se računa broj ISDN korisnika, koji je na kraju 2010. godine iznosio 17.748. Ovaj broj je manji u odnosu na prethodnu godinu za 2,94%. Pad broja korisnika ISDN može se smatrati posljedicom prodora ADSL i WiMAX servisa na tržištu Crne Gore.

Broj ADSL priključaka u 2010. godini je iznosio 57.370 što je za 31,97% više u odnosu na 2009. godinu. Imajući u vidu da je T-Com počeo sa pružanjem ovog servisa 2005. godine, ovakav rast se može smatrati veoma dinamičnim. Od ovog broja ADSL priključaka, 51.107 priključaka ili 89,08% se odnosi na fizička lica, a 6.263 ili 10,92% se odnosi na pravna lica.

U 2010. godini, sistem javnih telefonskih govornica u Crnoj Gori je imala razvijena samo Pošta Crne Gore - 193 javne telefonske govornice. Posmatrajući ukupan broj instaliranih javnih telefonskih govornica na teritoriji Crne Gore, vidi se da pružanje ovog servisa ima silazni trend, što je posljedica sve veće orijentacije građana, privrede i turista ka mobilnoj telefoniji.

⁵ Napomena: Izvor za sve podatke iz oblasti elektronskih komunikacija je Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost

1.4 Tržište mobilnih komunikacija

Tržište mobilne telefonije Crne Gore se tretira kao konkurentno tržište gdje egzistiraju tri telekomunikaciona operatora i to: **Telenor d.o.o.**, koje je 100% vlasništvo "Telenor Mobile Communications AS", Crnogorski Telekom a.d., koji je u vlasništvu Magyar Telekom i **M:Tel d.o.o.** koji je u vlasništvu Telekom Srbije i Telekom Republike Srpske.

Na kraju 2010. godine broj korisnika mobilne telefonije u Crnoj Gori je iznosio 1.237.319 što odgovara penetraciji od 199,52%, od čega broj *prepaid* korisnika je iznosio 895.411, dok je broj *postpaid* korisnika iznosio 341.908.

1.5 Tržište Interneta/Broadband-a i kablovskih usluga

Trend porasta broja korisnika broadband pristupa internetu je nastavljen i tokom 2010. godine, tako da je penetracija fiksnog broadband pristupa na dan 31. 12. 2010. godine iznosila 11,6%, a penetracija mobilnog broadband pristupa 5,5%. Kod fiksnog broadband pristupa najviše je korisnika ADSL-a, a onda slijede korisnici WiMAX-a i kablovsko-distribucionih sistema, a broj korisnika koji koriste *data* SIM kartice se povećao za 67,1%. Broj korisnika koji internetu pristupaju preko mobilnog telefona je u porastu. Broj korisnika *dial-up* pristupa je bio u stalnom padu, što je uslovalo i veliki pad *dial-up* saobraćaja.

Crnogorski Telekom je povećao kapacitet linka ka internetu i u 2010. godini je imao 5Gb/s ka Telekomu Hrvatske i 3Gb/s ka Telekomu Srbije. M:Tel je imao međunarodni internet link kapaciteta 3x155Mb/s ka Telekomu Srbije dok je Telenor imao link kapaciteta 100Mb/s takođe ka Telekomu Srbije (navedeni su samo međunarodni linkovi).

Dial-up pristup internet

Nastavlja se trend pada broja korisnika koji su pristupili internetu putem dial-up, tako da je broj aktivnih dial-up korisnika Crnogorskog Telekom opao za 67,6% u odnosu na 2009. godinu.

Crnogorski Telekom je na kraju 2010. godine imao 10.959 aktivnih dial-up korisnika, od čega su 5.205 *postpaid*, a 5.754 *prepaid* korisnici.

Pristup Internetu putem ADSL-a

Tokom 2010. godine nastavljen je trend povećanja broja korisnika ADSL-a. U odnosu na 2009. godinu broj korisnika se povećao za oko 32%. Crnogorski Telekom je imao 57.370 ADSL korisnika u 2010. godini, od čega su 51.107 fizička, a 6.263 pravna lica.

Broj korisnika ADSL-a se povećavao u kontinuitetu u svim opštinama u posljednje 3 godine. Najviše korisnika koji pristupaju internetu u putem ADSL-a ima u Podgorici, a onda slijede primorske opštine i Nikšić. Kod rezidencijalnih korisnika najpopularniji je *flat* paket - ADSL FI@t2, sa maksimalnom brzinom *download*-a od 2Mb/s. Ovaj paket koristi oko 76% rezidencijalnih korisnika. Kod biznis korisnika, 64% koristi FI@tB4 paket sa maksimalnom brzinom *download*-a od 4Mbps. Treba pomenuti i to da je Crnogorski Telekom povećao brzinu prenosa u svim ADSL paketima.

Dostupnost usluge ADSL-a je 97%. Dakle, 97% korisnika koji imaju telefonski priključak mogu koristiti i uslugu ADSL-a. Na kraju 2010. godine Crnogorski Telekom je imao 169 ADSL čvorišta.

Pristup internetu u putem WiMAX-a

Broj korisnika M:Tel-a koji pristupaju Internetu putem WiMAX-a na kraju 2010. godine iznosio je 6.784 korisnika, od čega su 6.326 bila fizička lica, a 458 pravna lica. Broj korisnika Telenor-a se u odnosu na 2009. godinu smanjio i to sa 16 na 5 korisnika. Kod rezidencijalnih korisnika M:Tel-a najpopularniji je flat paket Net 0,5M, koji koristi 70% korisnika.

Pristup internetu preko kablovskih distribucionih sistema (KDS)

KDS operator M-kabl pruža uslugu pristupa internetu putem svoje kablovske distribucione mreže u Podgorici, Pljevljima i Herceg Novom. M-kabl je počeo sa pružanjem usluge pristupa Internetu krajem 2009. godine. Na kraju 2010. godine je imao 675 korisnika, od čega su 666 fizička, a 9 pravna lica. Najpopularniji paket kod rezidencijalnih korisnika je *flat* paket 512/64 kb/s, koji koristi 50% korisnika. Ukupan kapacitet linkova prema Internetu je 70Mb/s. Kapacitet linka u Podgorici je 40Mb/s, u Pljevljima 10Mb/s i u Herceg Novom 20Mb/s.

Osim operatora M-kabl, pristup Internetu putem kablovske distributivne mreže pruža i operator Cabling iz Budve. Broj korisnika Cablinga se skoro udvostručio u odnosu na 2009. godinu, tako da je na kraju 2010. godine Cabling imao 853 korisnika, od čega su 817 bila fizička, a 36 pravna lica. Uslugu pristupa Internetu Cabling pruža u saradnji sa M:Tel-om. Kapacitet linka ka Internetu je 60Mb/s.

Pristup Internetu putem MPLS-a

Od 79 korisnika MipNet mreže Crnogorskog Telekoma, samo su dva korisnika koristila uslugu pristupa Internetu. Od 56 korisnika IP MPLS VPN servisa M:Tel-a, njih 15 koristi datu uslugu za pristup Internetu.

Bežične pristupna tačke (2,4 GHz i 5 GHz)

Ukupan broj bežičnih pristupnih tačaka se smanjio u odnosu na 2009. godinu sa 205 na 125, tako da je Crnogorski Telekom imao 17, MNNews 59, Telenor 42 a Dasto Montel 8 pristupnih tačaka. Crnogorski Telekom je u 2010. godini prodao 219 vaučera korisnicima. Telenor je značajno povećao broj prodatih vaučera korisnicima ove usluge i to sa 124 u 2009. godini na 4.341 vaučera u 2010. godini. MNNews je na kraju 2010. godine imao 2.100 korisnika na bežičnim pristupnim tačkama koje rade na radio-frekvencijskom opsegu 2,4 GHz. Broj korisnika Dasto Montel-a se povećao sa 206 na 357 korisnika.

Mobilni broadband pristup Internetu

Broj korisnika mobilnog broadband pristupa koji pristupaju Internetu putem *data* SIM kartica se povećao za 67,1% u odnosu na 2009. godinu. Broj korisnika T-Mobile se udvostručio, dok se broj korisnika Telenora povećao za 35,5%.

Tokom 2010. godine Internetu je putem mobilnog telefona ili 3G modema pristupilo 187.918 korisnika M:Tel-a, od čega su 21.952 bili postpaid korisnici, a 165.966 prepaid korisnici. Od ukupnog broja korisnika M:Tel-a koji su Internetu pristupili mobilnim telefonom ili preko 3G modema 37,8% se konektovalo putem UMTS/HSDPA tehnologije.

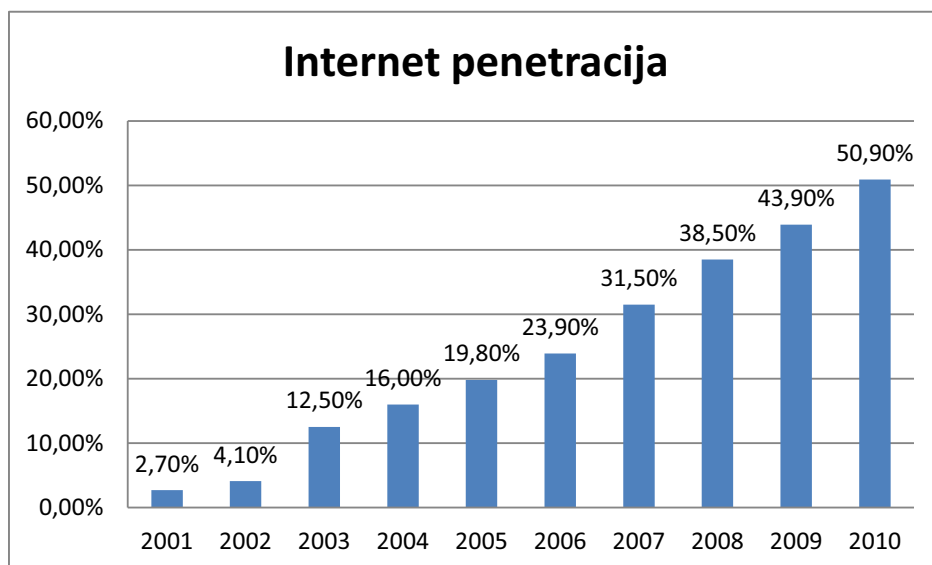
U decembru 2010. godine putem mobilnog telefona ili 3G modema, Internetu je pristupilo 264.796 korisnika, od čega su 78.646 postpaid korisnici a 186.150 prepaid korisnici. Od ukupnog broja od 264.796 korisnika, korisnika iz Telenor mreže je bilo 135.918, M:Tel mreže 69.603 i T-Mobile mreže 59.275. Od ukupnog broja korisnika koji su Internetu pristupili mobilnim telefonom ili 3G modema 35,6% se konektovalo putem UMTS/HSDPA tehnologije.

Telenor i T-Mobile su uveli *flat* paket za svoje korisnike *data* SIM kartica.

Internet penetracija

Broj registrovanih korisnika interneta na kraju 2010. godine je iznosio 175.399, što je povećanje od 16% u odnosu na 2009. godinu. Dakle i 2010. godine je nastavljena tendencija rasta registrovanih korisnika Interneta.

Uzimajući u obzir broj broadband konekcija, kao i da veliki broj korisnika pristupa Internetu na poslu i obrazovnim ustanovama, procjenjuje se da je penetracija u Crnoj Gori 50,9% što je povećanje od 7% u odnosu na prethodnu godinu.

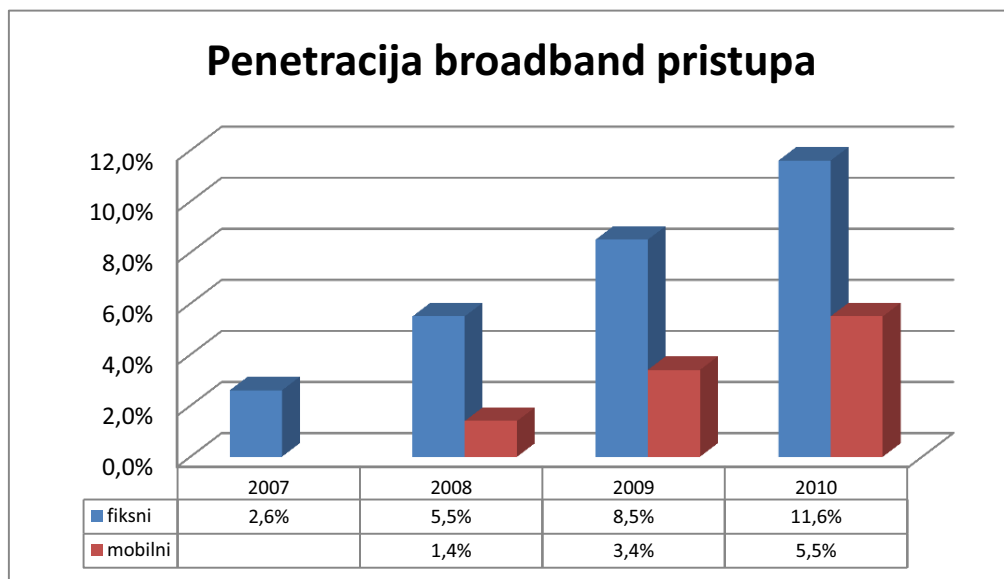

Penetracija **fiksno** broadband pristupa (korisnici ADSL-a, WiMAX-a, kablovskih modema, iznajmljenih linija i dr.) na kraju 2010. godine je bila 11,6%. Dakle, u 2010. godini

je zabilježeno povećanje Internet penetracije fiksnog broadband pristupa za 3,1% u odnosu na 2009. godinu. Kada se penetracija posmatra u odnosu na broj domaćinstava, onda se penetracija penje na 40% što je povećanje za 10,8% u odnosu na 2009. godinu.

Penetracija **mobilnog broadband** pristupa je 5,5% što je povećanje za 2,1% u odnosu na prethodnu 2009. godinu (uračunati korisnici *data* SIM kartica).

Na sljedećoj slici je dat grafički prikaz penetracije broadband pristupa u periodu od 2007-2010. godine.

1.6 Stanje tržišta VoIP servisa i iznajmljenih linija

U 2010. godini VoIP servise su pružali sljedeći operatori:

- VoIP Telekom,
- IPMont
- Pošta Crne Gore d.o.o.
- VOIP d.o.o.
- ProntoTel d.o.o.

Na kraju 2010. godine, ukupan generisan VoIP saobraćaj iznosio je 806.664 minuta, što je pad od 19,9% u odnosu na 2009. godinu.

Iznajmljene linije su veoma važna elektronska komunikaciona usluga za poslovne korisnike. Služe za povezivanje lokacija poslovnih korisnika, bilo da se one nalaze u državi ili u više država, iznajmljenim linijama konstantnog kapaciteta.

Usluge iznajmljenih linija na tržištu Crne Gore trenutno pružaju sljedeći operatori javnih elektronskih komunikacionih usluga:

- Crnogorski Telekom a.d,
- M:Tel d.o.o,

- Radio-difuzni centar d.o.o,
- MNnews d.o.o.

Crnogorski Telekom jedini, za pružanje usluge iznajmljenih linija, koristi optička vlakna kao fizički medijum za prenos. Upravo ta činjenica mu omogućava da odgovori na zahtjeve za velikim kapacitetima iznajmljenih linija, kako u granicama države tako i prema drugim državama. Ostali operatori (M:Tel, Radio-difuzni centar i MNnews) uslugu iznajmljenih linija pružaju korišćenjem radio sistema prenosa kao fizičkog medijuma. Upravo radio sistemi prenosa koji koriste navedeni opratori predstavljaju limitirajući faktor za pružanje iznajmljenih linija velikog kapaciteta.

U većini evropskih država značajnu konkurenciju dominantnom operatoru predstavljali su operatori koji su se razvili u okviru elektroenergetskih i željezničkih kompanija. U Crnoj Gori su za pružanje usluga iznajmljenih linija registrovani kao operatori Crnogorski elektrorenosni sistem i Fibernet, koji su izvršili polaganje optičkih kablova, ali nijesu započeli sa pružanjem usluga iznajmljivanja linija.

Ukupan broj iznajmljenih linija u 2010. godini je iznosio 563. Ovo je ukupan broj iznajmljenih linija koji uključuje nacionalne i međunarodne iznajmljene linije svih kapaciteta. Takođe, ovaj broj uključuje ukupan broj iznajmljenih linija na nivou maloprodaje i veleprodaje.

U odnosu na 2009. godinu, broj iznajmljenih linija se povećao za 8% (u 2009. godini ukupan broj iznajmljenih linija je iznosio 521). U odnosu na kapacitete iznajmljenih linija došlo je do povećanja broja iznajmljenih linija za većinu razmatranih kapaciteta i to:

- za kapacitete < 2 Mb/s	4,2%
- za kapacitete 2 Mb/s i nx2 Mb/s	11,5%
- za kapacitet od 155 Mb/s	16,6%

1.7 Stanje tržišta distribucije radijskih i televizijskih programa

Dinamičniji razvoj kablovske televizije u Crnoj Gori počeo je januara 2007. godine kada su zvanično dodijeljene prve licence na osnovu međunarodnog tendera. Crna Gora je među posljednjim državama u regionu počela sa razvojem elektronskih komunikacionih mreža koje se prvenstveno koriste za servis distribucije radijskih i televizijskih programa do krajnjeg korisnika.

U Crnoj Gori posluje šest operatora koji koriste 4 različite tehnološke platforme za distribuciju radijskih i televizijskih programa do krajnjih korisnika i to:

- Cabling, klasična kablovska tehnologija KDS,
- Eltamont, klasična kablovska tehnologija KDS,
- M-kabl, klasična kablovska tehnologija KDS,
- Broadband Montenegro d.o.o, MMDS platforma,
- Total TV Montenegro, DTH (*Direct to Home*) platforma i
- Crnogorski Telekom a.d. IPTV platforma

- Media net d.o.o.

MMDS/IPTV/DTH operatori su razvili svoju mrežu na cjelokupnoj teritoriji države dok operatori klasične kablovske tehnologije imaju lokalni ili regionalni karakter, tj. razvijaju svoje sisteme na teritoriji jedne ili više opština i to:

- Cabling na teritoriji Opštine Budva,
- Eltamont na teritoriji Opštine Nikšić i
- M-kabl na teritoriji Opština Bar, Bijelo Polje, Herceg Novi, Kotor, Pljevlja, Podgorica i Tivat.

Na kraju 2010. godine bilo je ukupno 111.729 korisnika, izraženo u procentima po primijenjenoj tehnologiji:

- KDS učestvuje sa 14.40% tržišta,
- MMDS učestvuje sa 18.00% tržišta,
- IPTV učestvuje sa 36.86% tržišta,
- DTH učestvuje sa 30.74% tržišta.

Generalna ocjena je da su operatori koji su počeli sa pružanjem svojih usluga krajnjim korisnicima uglavnom ostvarili porast broja aktivnih korisnika pri čemu stepen penetracije i dinamika variraju u odnosu na pojedine operatore. Najveći rast broja aktivnih korisnika bilježi IPTV operator koji trenutno posjeduje više od trećine ukupnog broja aktivnih korisnika.

Penetracija kablovske televizije u odnosu na broj domaćinstava iznosi oko 57,36%. Prema podacima Zavoda za statistiku Crne Gore (*Popis iz 2011. godine – Izvor: Monstat - Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori*) prosječno domaćinstvo u Crnoj Gori broji 3,21 člana. Ako uzmemo u obzir činjenicu da se najveći dio priključaka odnosi na kategoriju domaćinstva, može se zaključiti da broj potencijalnih korisnika kablovske televizije iznosi oko 360.000.

2 RAZVOJ ICT-a U CRNOJ GORI - postojeće stanje

2.1 Regulatorni- pravni okvir

Ostvaren je napredak u uspostavljanju zakonodavnog okvira, sa akcentom koji se sada premješta na sprovođenje usvojenih zakona, strategija, politika, programa i propisa.

U **PRILOGU 6** dat je pregled usvojenih propisa koji se odnose na informaciono društvo

2.2 eObrazovanje

Značajan dio aktivnosti u oblasti eObrazovanja je sproveden na unaprijeđenju ICT infrastrukture. Kompjuterska oprema i kompjuterske mreže su instalirane u svim školama, u većim školama su opremljene po još jedna računarska učionica, a u skladu sa tehničkim mogućnostima omogućen je pristup internetu u većem broju škola. U cilju realizacije Integralnog informacionog sistema eObrazovanja - povezana su tri ključna Centra informacionih sistema (CIS) i to: pri Ministarstvu prosvjete i sporta, Univerzitetu Crne Gore i Ispitnom centru, naročito sa aspekta povezivanja baza podataka. Integralni informacioni sistem obrazovanja povezaće se i sa okruženjem u cilju razmjene informacija sa Monstatom, Zavodom za zapošljavanje, Ministarstvom za informaciono društvo i telekomunikacije itd. Integralni informacioni sistem eObrazovanja Crne Gore treba da bude kičma u izgradnji savremenog obrazovnog sistema. MEIS - Montenegrin Educational Information System - aplikacija koja sadrži sve relevantne podatke koji se tiču obrazovanja (učenici, nastavno i vannastavno osoblje, ocjene, resursi, itd.) je završena i uvedena u 12 srednjih škola, a do kraja 2011. godine će biti uvedena u svim školama, a omogućava: evidenciju i skoro potpunu automatizacija svih procesa u obrazovanju na svim nivoima do fakulteta, uključujući evidenciju resursa i kadrova, praćenje procesa nastave, administrativno i finansijsko poslovanje; laku, brzu i jednostavnu komunikaciju i razmjenu podataka i informacija između svih cjelina obrazovnog sistema; sagledavanje pozitivnih i negativnih trendova u obrazovanju baziranih na izvještajima različitih segmenata sistema; upravljanje i provjeru kvaliteta u obrazovnom sistemu Crne Gore. U toku je testiranje video-konferencijskog sistema koji će biti na raspolaganju svim obrazovnim institucijama do nivoa fakulteta.

Uvođenjem obaveznih i izbornih informatičkih predmeta u osnovnim i srednjim školama veoma je unaprijeđen nivo ICT znanja koji se stiče u obrazovanju. Shvatajući da od ICT obučenosti nastavnika, rukovodećih struktura, administrativnog osoblja u školama u mnogome zavisi primjena ICT-a u obrazovnom sistemu, imenovano je 16 regionalnih ICT koordinatora, a skoro sve škole imaju lokalnog ICT koordinatora.

Zbog važnosti segmenta u eObrazovanju koji se odnosi na učenje na daljinu, Ministarstvo prosvete i sporta je uradilo Strategiju za nabavku didaktičkog eMaterijala i softvera, a određeni broj studenata se obrazuje na principu i uz podršku informacionih i komunikacionih tehnologija.

Crnogorska akademska mreža (MREN), formirana pri Ministarstvu nauke i čija je okosnica računarska mreža Univerziteta Crne Gore, je uključena u GEANT - evropsku akademsku mrežu, što pospješuje aktivnosti usmjerene na uključivanje u međunarodne akademske projekte.

2.3 Registri

U cilju uspostavljanja sistema koji će omogućiti obuhvat podataka na mjestu nastanka, njihovo online skladištenje u centralizovane baze podataka i omogućavanje korišćenja svima koji su zakonom prepoznati realizovano je više registara, a kao najznačajniji : Centralni registar stanovništva; Registar Fonda PIO, Registar Fonda zdravstva, Registar Zavoda za zapošljavanje; Centralni registar privrednih subjekata. U toku je realizacija projekta One-Stop-Shop Objedinjene registracije preduzeća, koji će omogućiti da privredni subjekti na jednom mjestu mogu registrovati svoju djelatnost, registrovati se kao poreski obaveznik ili se upisati u carinski, akcizni ili neki drugi registar. Uspostavljeni su i: Registar učenika, škola i zaposlenih u školama (MEIS - Montenegrin Educational Information System); Kreditni biro i javni kreditni registar – evidencija kreditnih zaduženja građana i privrednih subjekata. Započete su aktivnosti na izradi Informacionog sistema za evidenciju naučnoistraživačke djelatnosti eNID - Registar naučnih institucija, kadrova i projekata – objedinjavanje univerzitetskih registara i podataka o naučnim ustanovama na nivou države i dr.

2.4 eGovernment

Razvijen je eGovernment portal sa uslugama i informacijama za građane i poslovne subjekte kao i za interne administrativne operacije, kao svojevrsan elektronski šalter državne uprave prema fizičkim i pravnim licima, kao i unutar samih organa uprave. Ovaj portal predstavlja jedinstveno mjesto na internetu na kojem je moguće postaviti sve elektronske javne usluge koje nude organi državne uprave. Cilj je da građani i pravna lica svoje potrebe za pojedinim informacijama i dokumentima obave sa bilo kog mjesta preko interneta i portala eUprave.

U proteklom periodu realizovan je jedan od najkompleksnijih projekata koji uključuje sva ministarstva i Generalni sekretarijat Vlade, a to je Sistem za upravljanje dokumentima u Vladi i ministarstvima-eDMS (Electronic Document Management System). Glavni cilj ovog projekta je informatizacija i elektronizacija kancelarijskog poslovanja u Vladi Crne Gore, radi podizanja efikasnosti, uštede vremena, smanjenja troškova i kvalitetnijeg upravljanja dokumentacionom građom. Projekat je u finalnoj fazi implementacije, a do kraja 2011. godine će biti implementiran u svim ministarstvima.

2.5 ePoslovanje i eBankarstvo

U cilju stvaranja kvalitetne osnove elektronskog poslovanja, infrastrukture koja mora biti pouzdana, bezbjedna, svima dostupna, teži se povećanju kvaliteta i kapaciteta postojećih

komunikacionih sistema i većoj upotrebi širokopojasnih tehnologija. U periodu dosadašnje realizacije strategije povećan je procenat stanovništva koji posjeduje i koristi računar na 66.5%, povećan je procenat stanovništva koji ima pristup internetu na 59.3%, povećana je opremljenost preduzeća kompjuterskom tehnologijom na 96.3%, povećan je broj preduzeća koja imaju pristup internetu na 94.9%, povećan je širokopojasni pristup u preduzećima na 89.5%. U prethodnom periodu uložena su određena finansijska sredstva u nacionalne ICT istraživačke projekte, u infrastrukturu (laboratorije) na fakultetima koji se bave informacionim tehnologijama, nabavku naučnoistraživačke opreme tim fakultetima, kao i za sufinansiranje učešća na naučnim skupovima, objavljivanje radova u referentnim časopisima i dr.

U cilju povećanja sigurnosti elektronskog poslovanja i informacione bezbjednosti u Crnoj Gori su uspostavljena dva certifikaciona tijela-Javni CA Pošta CA i interni CA GOV CA za izdavanje digitalnih certifikata.

U cilju omogućivanja pristupa internetu svima i na svakom mjestu sprovode se intenzivne aktivnosti na realizaciji projekta WIRELESS MONTENEGRO. Vlada Crne Gore je sa izabranim partnerom EOSS GmbH iz Austrije formirala zajedničko preduzeće za realizaciju tog projekta.

2.6 eZdravstvo

U cilju realizacije strateških prioriteta za razvoj eZdravstva uspostavljeni su informacioni sistemi prvog i drugog nivoa zdravstvene zaštite. Informacioni sistem primarne zdravstvene zaštite obuhvata rad svih pravnih subjekata u sistemu javnog zdravstva koji se bave pružanjem usluga na primarnom nivou zdravstvene zaštite. Ovaj sistem obuhvata softverske module poslovnog i medicinskog dijela poslovanja i cjelokupni sistem je integrisan sa postojećim sistemima zdravstvene zaštite. U Integralni informacioni sistem zdravstva pridružen je dio sistema Instituta za javno zdravlje kojim se vrši integracija poslovanja Instituta sa pružaocima usluga iz domena zdravstvene zaštite. Realizovan je i Informacioni sistem Opštih bolnica koji je u potpunosti integrisan u postojeći sistem te su na taj način Integralnim informacionim sistemom zdravstva obuhvaćeni procesi koji se tiču sekundarne zdravstvene zaštite čime su stvoreni uslovi za kvalitetnu pripremu reforme tog segmenta zdravstvenog sistema i integraciju sa tercijarnim nivoom. U okviru Integralnog informacionog sistema zdravstva u Crnoj Gori, nalazi se više od 250 udaljenih lokacija na kojima se ukupno nalazi preko 2000 računara. Korisnici sa svih lokacija razmjenjuju podatke sa pripadajućim serverima u „on-line“ režimu koristeći zajedničke resurse (komunikacione linkove, komunikacionu opremu, hardver, itd.).

2.7 Zaštita podataka

U Ministarstvu za informaciono društvo i telekomunikacije uspostavljen je Odsjek za zaštitu od računarskih i bezbjednostih incidenata na internetu - CERT/CSIRT (Computer Emergency Response Team / Computer Security Incident Response Team). Potpisan je

Administrativni sporazum između Crne Gore - Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije i Međunarodne Unije za telekomunikacije u cilju dobijanja specijalizovane tehničke pomoći za potrebe formiranja Nacionalnog tima za obradu i zaštitu od računarskih incidenata (CIRT – Computer Incident Response Team) koji će funkcionisati u saradnji sa mrežom CIRT-ova osnovanih od strane Međunarodnog multilateralnog udruženja protiv sajber kriminala (IMPACT).

Kroz sistem inspekcijskog nadzora obezbjeđuje se primjena Zakona o informacionoj bezbjednosti i Uredbe o mjerama informacione bezbjednosti što doprinosi podizanju nivoa zaštite podataka.

PRILOG 1

Strategija sektora elektronskih komunikacija koja je donesena 2006.godine je između ostalog imala za cilj da u toku sledećih pet i više godine obezbijedi kontinuitet tendencija koje su se do sada razvijala u sektoru telekomunikacija. Strategija je uzimala u obzir i osnovne svjetske i regionalne procese koji se tiču sektora telekomunikacija, a naročito konvergenciju infrastruktura telekomunikacija i radiodifuzije u smislu usluga koje one opslužuju (npr. prenos RTV programa preko telefonskih mreža, a telefonskih i internet usluga preko mreže kablovske distribucije).

- U tački 2.1 Strategije koja nosi naziv "Pregled konstatacija" između ostalog piše:

Glavna tema koju treba obraditi u Strategiji SEK-a je konvergencija ili sve veće preklapanje doskora potpuno razdvojenih tržišta mreža i usluga, kao što su telefonija, radiodifuzija i kablovska radio-televizija. Strategija treba da tretira elektronske mreže i usluge na način koji je opisan u EU direktivama.

Naime poslednjih nekoliko godina veliki razvoj sektora elektronskih komunikacija je doveo do toga da je došlo do preklapanja navedenih usluga tako da je nemoguće pričati o njihovoj razdvojenosti. Primjer za to su operatori Crnogorski Telekom koji u svojoj ponudi nudi usluge fiksne telefonije, Interneta i IPTV-a. Takođe Cablig nudi usluge fiksne telefonije, Interneta i kablovske TV, dok M-kabl nudi kablovsku TV i Internet.

- U tački 2.7 Stategije koja nosi naziv "Pristup Internetu" u dijelu koji se odnosi na broadband pristup, između ostalog stoji:

Trenutno nema preklapanja u uslugama koje pružaju operatori kablovske televizije i telekomunikacioni operatori. Postoji samo jedan operator kablovske televizije (Kabling Budva) koji je osnovan u opštini Budva. Kabling Budva u saradnji sa opštinom Budva i Telekomom CG gradi hibridnu optičko-koaksijalnu mrežu (HFC). Korisnicima kojih ima oko 5.000 (stanovi i hoteli) nudi se osnovni paket usluga od 30 TV kanala na četiri jezika. Budući razvojni planovi ove firme o pokrivanju cijele obale svojom mrežom, sputani su neizvjesnošću da li Telekom za te svrhe može obezbjediti optičke linkove.

Razvoj usluga broadband pristupa, kao i pitanje razvoja kablovske televizije trebaju biti značajne teme u Strategiji SEK-a. Pitanje razvoja kablovske televizije treba uzeti u obzir i međusobne veze i preklapanja sa Strategijom radiodifuzije. Tako npr. obaveza "besplatnog prenosa" javnih radiodifuznih servisa čije je obezbjeđivanje obaveza Vlade, primjenjuje se na operatore kablovske televizije, ali i na Telekom za sledećih 20 godina.

Pristup putem kablovskih mreža predstavlja broadband pristup Internetu putem koaksijalnog kabla (ili hibridne optičko-koaksijalne mreže) kojim se istovremeno distribuira i signal kablovske televizije. Ovaj način pristupa omogućava prenos podataka brzinama približno jednakim pristupu putem ADSL-a zasnovanom na bakarnoj parici, a funkcioniše na principu podjele širine opsega. Uslugu maloprodajnog broadband pristupa Internetu putem kablovskih mreža u Crnoj Gori trenutno pružaju operatori Cablig i M-kabl, ali samo na lokalnom nivou jedne ili više opština. Eltamont je jedini operator koji pruža usluge isključivo kablovske televizije pri čemu koristi sopstvenu mrežu na teritoriji jedne opštine koja je bazirana isključivo na koaksijalnim kablovima. M-kabl koristi dijelom svoju HFC mrežu, a dijelom iznajmljuje dio mreže Crnogorskog Telekoma. Cablig koristi isključivo

svoju HFC mrežu. Što se tiče Crnogorskog Telekom-a on koristi isključivo svoju mrežu zasnovanu na upotrebi optičkih kablova.

3) Preporukom A1 iz Strategije koja nosi naziv „Aktivnosti Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost“ između ostalog stoji da Glavni prioriteti i usresređivanja inicijativa AEKP-a treba da obuhvate:

7) *Stimulisanje razvoja i korišćenja broadbandh usluga, sprovođenjem sledećih aktivnosti:*

o Utvrđivanje uslova za širenje mreža kablovskog prenosa koje mogu da pruže konkurenciju za ADSL preko kablovskih modema (vidi Preporuku R10);

o Nametanje uslova Telekomu CG da pruža uslugu iznajmljivanja rasčlanjene lokalne petlje i veleprodaju usluge ADSL (vidi preporuku R6); i

o Olakšavanje i podsticanje uvođenja broadband bežičnog pristupa u formi Wi-Fi (takozvane "vruće tačke"-hot spots- u hotelima, kafićima i na drugim lokacijama, kao što su aerodromi i javne zgrade), i stavljanje na raspolaganje spektra za nove tehnologije, kao što je Wi-Max. Praktična vrijednost «vrućih tačaka» zavisice od toga da li su vlasnicima ovih lokacija dostupni po razumnim cijenama broadband linkovi od operatora, uglavnom od Telekom-a CG.

Shodno članovima 8, 41 i 42 Zakona o elektronskim komunikacijama EKIP je sprovedla analizu Tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje i zaključila da relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), u relevantnom periodu nije postojalo, već se tretira kao zamišljeno i, kao takvo, uključuje samo usluge u kapacitete samosnabdjevanja Crnogorskog Telekom-a, u cilju pružanja maloprodajnog broadband pristupa putem ADSL-a i konstantovala da je Crnogorski Telekom operator sa značajnom tržišnom snagom na Tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje. Takođe, EKIP je odredila da je relevantno geografsko tržište za pružanje navedenih usluga u opsegu nacionalno, s obzirom da su identični preovladajući uslovi konkurencije, pravni i regulatorni okvir i cjenovna politika na čitavoj teritoriji Crne Gore. Savjet EKIP-a je Crnogorskom Telekomu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom između ostalih regulatornih obaveza odredio i obavezu obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost kao i obavezu omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja .

Kablovske mreže u Crnoj Gori trenutno nisu u mogućnosti da podrže veleprodajne eventualne zahtjeve za broadbandm pristupom, zato što je njihovo funkcionisanje zasnovano na multipleksiranju signala više korisnika, što onemogućava konstantan kvalitet usluge koji je zastupljen kod ADSL tehnologije. Pojedini postojeći kablovski operatori koji posjeduju sopstvenu kablovsku infrastrukturu, su uz određene investicije u posljednje vrijeme svoje mreže prilagodili za pružanje usluge pristupa internetu, ali isključivo na nivou pojednih opština, a ne na nacionalnom nivou, kao što je slučaj Crnogorskog Telekom-a. Shodno tome, broadband pristup internetu putem kablovskih mreža se ne može posmatrati kao supstitut broadband pristupu internet putem ADSL-a, ali u slučaju dodatnih ulaganja u mrežu, predstavlja potencijalnu konkurenciju ADSL pristupu.

Crnogorski Telekom treba obavezati da osigura zajedničko korišćenje kablovske kanalizacije, odnosno omogući pristup distributivnim telekomunikacionim kablom do spoljnjeg kabineta operatora ili neke druge sabirne tačke u skladu s članom 33 ZEK-a. S tim u vezi, cijena zakupa telekomunikacione kanalizacije koja je do skoro iznosila 0,32€/m,

rješenjem EKIP-a koje je proisteklo na osnovu analize Tržišta ta cijena od februara 2011.godine iznosi 0,09€/m.

U slučaju da nema mjesta u kablovskoj kanalizaciji, Crnogorski Telekom je obavezan da ponudi operatoru alternativno rješenje u skladu sa datim mogućnostima. Navedene mjere će stimulisati ulaganja u postojeću mrežnu infrastrukturu i inovacije u pristupnoj tehnologiji, čime će uticati na razvoj elektronskih komunikacijskih mreža. Na taj način će se postići krajnji cilj da se krajnjim korisnicima omogući izbor između operatora koji pružaju broadband i govorne usluge.

Crnogorski Telekom treba da obezbijedi najmanji potreban (tehnički izvodljiv) kolokacijski prostor na zahtjev operatora, čime bi se spriječilo antikonkurentsko povezivanje usluga. Obaveza pružanja usluge kolokacije u sklopu obaveze obezbijedivanja zajedničkog smještaja opreme i drugih oblika zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture za potrebe pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji prema Crnogorskom telekomu, će podstaći ulaganja u postojeću mrežnu infrastrukturu, inovacije u pristupnoj tehnologiji i razvoj elektronskih komunikacionih mreža. Korisnici će na taj način imati mogućnost da izaberu operatora broadbanda i govornih usluga. Na taj način Crnogorski Telekom bi prilikom pružanja usluge kolokacije trebalo da omogući raspoloživost svojih resursa u obimu koji je primjeren datom zahtjevu, a posebno neprekidnog napajanja za druge operatore pod jednakim uslovima kao za sopstvene potrebe, čime će operatorima biti omogućena optimizacija troškova.

Zakonom o elektronskim komunikacijama, kao i izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama, i Zakonom o elektronskim medijima, **u potpunosti je razriješeno pitanje razdvajanja nadležnosti Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Agencije za elektronske medije (nekadašnja Agencija za radiodifuziju), kao i saradnje između ova dva regulatorna tijela.**

Tako je, u cilju obezbjeđivanja uslova za uspješno sprovođenje regulacije sektora elektronskih medija u skladu sa preporukama Savjeta Evrope i Direktivom o audiovizuelnim medijskim sadržajima usvajanjem Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama i Zakona o elektronskim medijima došlo je do preraspodjele nadležnosti između dva regulatorna tijela u smislu da:

- tenderske procedure vezano za frekvencije namjenjene radio-difuznoj službi,
- regulaciju pružanja audiovizuelnih medijskih usluga preko ostalih prenosnih sistema (kablovski i bežični tv/radio distributivni sistemi),

sprovodi regulatorni organ za oblast elektronskih medija.

EKIP nastavlja da sprovodi regulatorne postupke i nadzor nad korisnicima radio-difuznih frekvencija kao i pružaocima audiovizuelnih medijskih usluga posredstvom elektronskih komunikacionih mreža u smislu tehničkog nadzora u cilju praćenja poštovanja uslova propisanih Zakonom o elektronskim komunikacijama i uslovima iz rješenja izdatih ovim subjektima nadzora.

Jula 2010 godine usvojen je i Zakon o elektronskim medijima koji zajedno sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskim komunikacijama stvara pretpostavke za

uspostavljanje **nezavisnog regulatornog organa za oblast elektronskih medija i uspješnu regulaciju ove oblasti shodno pozitivnoj praksi evropskih zemalja i setu direktiva i preporuka koje uređuju ovu oblast.**

U okviru tačke 3.3.1. Strategije, koja nosi naslov „*Planiranje i korišćenje elektronskih komunikacija*“, su navedeni neki od ciljeva Vlade kao korisnika usluga elektronskih komunikacija. Navedeni ciljevi, shodno Strategiji (str.75), su sljedeći:

“1) Kao veliki potrošač telekomunikacionih usluga (tj. izvor prihoda za SEK), Vlada Crne Gore može izvršiti znatan uticaj na operatore i pružalace usluga (i tako pomoći u osiguravanju blagovremene i efikasne implementacije Strategije) u pogledu vrsta i komercijalnih uslova usluga koje oni pružaju i koje planiraju da poboljšaju i razviju, ukoliko sa njima efikasno i djelotvorno pregovara u cilju zadovoljenja svojih sopstvenih potreba, što povoljno uticalo i na kretanje maloprodajnih cijena na tržištu SEK-a ;

2) Vlada CG treba da svede na minimum troškove za usluge mreže koje su joj potrebne za pružanje sopstvenih usluga u mnogim oblastima (zdravstvu, obrazovanju, socijalnom staranju, bezbjednosti, administraciji vezanoj za pravosudni sistem, itd.) korisnicima, tj. fizičkim licima, poslovnim organizacijama i lokalnim samoupravama u Republici, kao i strancima i međunarodnim partnerima.”

Ispunjavanje navedenih ciljeva je predviđeno realizacijom dvije preporuke:

Preporuka G1 – Objedinjavanje kadrovskih resursa

- Preporuka G2 – Koordinirano planiranje mreže

Preporukom G1 je, između ostalog, predviđeno formiranje sektora za informacione i komunikacione tehnologije, koji bi sprovodio sljedeće aktivnosti:

- Da funkcioniše na sličan način kao i IC i telekomunikacioni sektori u mnogim kompanijama,
- Da obezbijedi ekspertsku pomoć nadležnom Ministarstvu u ispunjavanju obaveza u vezi formulisanja zakonodavstva i politike sektora elektronskih komunikacija;
- Da pruža pomoć svim sektorima u Vladi u ispunjavanju svih relevantnih zaduženja kao i specifičnih korisničkih potreba koji se tiču svih oblika saobraćajakao što su govor, podaci i video;
- Da utiče na razvoj mreže i usluga za potrebe Vlade, čime bi se osiguralo da planirane karakteristike, raspoloživost i dostupnost mrežnih usluga odgovaraju svim pojedinačnim zahtjevima;
- Da nastupa u ime svih Vladinih Ministarstava i organa u pregovaranju sa ponudjačima mreža i usluga elektronskih komunikacija, kao i procjena o tome šta Vlada CG može da uradi interno, a šta treba da bude izdvojeno i ugovoreno sa trećim licima.

Preporukom G2 je, između ostalog, predviđeno da:

- Vlada, kroz aktivnosti sektora za informacione i komunikacione tehnologije, koji bi bio formiran u skladu sa preporukom G1, treba da za svoje potrebe inicira planiranje buduće (nakon isteka važenja sadašnjeg ugovora sa Telekomom CG) integrisane

nacionalne IP-bazirane mreže, koja bi prenosila govor (telefoniju) i ostale vrste saobraćaja (podataka, slike, video). Vlada treba da razmotri sledeća alternativna rešenja (što ne znači da je ovo i konačna lista):

- 1) Nastavak korišćenja Telekomove MPLS- mreže, uz dodavanje ostalih vrsta saobraćaja govora (preko VoIP),
- 2) Izgradnju svoje sopstvene privatne IP mreže, koja bi se mogla bazirati na kapacitetu prenosa dobijenom od Telekoma CG, nekog drugog javnog operatora ili (čak i ako se radi samo o nekim geografskim oblastima) iz drugih izvora koji bi se pojavili na tržištu, kao što je RDC, EPCG ili Željeznica CG i slično, i
- 3) Razne hibridne kombinacije svoje sopstvene opreme i usluga i opreme i usluga trećih strana.
 - Vladino koordinirano planiranje treba da sadrži razmatranje potreba mobilnih komunikacija, i govora i ostalih vrsta saobraćaja, koje bi se takođe mogle zadovoljiti kombinovanim korišćenjem javnih i privatnih bežičnih mreža i usluga. Alternative koje treba razmotriti uključuju (ovo ne mora biti konačna lista):
 - 1) Razvoj razdijeljenih digitalnih radio linijskih mreža (TETRA -Terrestrial Trunked Radio) koje treba da koriste različiti djelovi/sluzbe Vlade, kao i javna preduzeća ili preduzeća u vlasništvu Vlade,
 - 2) Nove ili ponovne pregovore o aranžmanima za jednu ili više Zatvorenih grupa korisnika (CUG) sa GSM operatorima (Ministarstvo unutrašnjih poslova ima jedan postojeći aranžman ove vrste sa Monetom), i
 - 3) Kombinacije prethodnih alternativa za različite primjene (npr. TETRA za potrebe policije, bezbjednosti i drugih službi javne sigurnosti i hitnih službi i GSM –a uopšte).

Rezultati ispunjavanja preporuka:

U odnosu na **preporuku G1**, može se zaključiti da su ispunjene preporuke iz Strategije.

Naime, Uredbom o organizaciji i načinu rada državne uprave (Sl.list CG, br. 07/2011) formirano je Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, koje u skladu sa članom 17 ove Uredbe vrši, između ostalog, sljedeće poslove (u skladu sa preporukom G1):

- Upravljanje i koordinaciju projektima u oblasti informacionog društva za potrebe državnih organa;
- Uspostavljanje tehnološke i bezbjednosne informatičke infrastrukture u državnim organima;
- Racionalizaciju upotrebe informatičkih resursa u državnim organima;
- Utvrđivanje tehničkih i drugih pravila upotrebe informatičkih resursa u državnim organima;
- Obavljanje objedinjene nabavke informatičkih resursa i internet servisa za državne organe;
- Analizu stanja i resursa potrebnih za razvoj e-uprave, kao i planiranje ukupne arhitekture e-uprave;

- Sprovođenje politike razvoja i izgradnju informaciono-komunikacione infrastrukture u Crnoj Gori, javnog pristupa internet uslugama, elektronske uprave, elektronskog obrazovanja, elektronskog zdravstva i elektronskog poslovanja;
- Pružanje stručne pomoći u primjeni informaciono-komunikacionih tehnologija u organima državne uprave.

Pored toga što Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije obavlja sve zadatke, u skladu sa preporukom iz Strategije, ovo Ministarstvo je od početka 2011. godine nadležno i za formulisanje politike u sektoru elektronskih komunikacija. Na taj način ovo Ministarstvo je od početka 2011. godine nadležno za poslove elektronskih komunikacija i informacionog društva, što nije bio slučaj u prethodnom periodu.

U odnosu na **preporuku G2**, može se zaključiti da su preporuke iz Strategije u najvećem dijelu realizovane.

Naime, kao što je navedeno u dijelu koji se odnosi na ispunjavanje obaveze G1, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije je, u ime Vlade, nadležno za sprovođenje navedene preporuke. S obzirom da se radi o operativnim poslovima, Ministarstvo, u skladu sa svojim ovlaštenjima, kontinuirano radi na sprovođenju svojih obaveza.

Pored toga, Ministarstvo je 29.12.2010. godine objavilo „Poziv na otvoreno nadmetanje za prikupljanje ponuda za izbor strateškog partnera za zajedničko ulaganje u realizaciju projekta „Wireless Montenegro“ na teritoriji Crne Gore“.

Ovim pozivom Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije je pokrenulo aktivnosti na povećanju Internet penetracije. U skladu sa tim ukazala se potreba unaprijeđenja infrastrukture i povećanja informaciono komunikacionih kapaciteta u cilju optimalnog zadovoljavanja potreba krajnjih korisnika, bilo da se radi o građanstvu, privredi ili državnim organima, odnosno institucijama. Pri tome, opredjeljenje države je postizanje navedenog cilja kroz realizaciju javne elektronske komunikacione mreže za pružanje širokog spektra IP servisa svim kategorijama korisnika na bazi WiFi tehnologije (projekat Wireless Montenegro). Takođe, projekat Wireless Montenegro obuhvata realizaciju zatvorene radio mreže/sistema na bazi TETRA tehnologije za potrebe državnih organa, odnosno institucija. Predmet ovog javnog poziva je izbor strateškog partnera za zajedničko ulaganje u realizaciju projekta Wireless Montenegro.

U pogledu organizacione strukture regulatornih organa nadležnih za oblast elektronskih komunikacija i oblast elektronskih medija, uočavaju se različiti modeli, pri čemu je **u najvećem broju država prisutan model organizacione strukture odvojenih regulatornih organa za navedene oblasti.**

Model organizacione strukture **odvojenih regulatornih organa** za oblast elektronskih komunikacija i elektronskih medija prisutan je u sljedećim državama Evrope: Albanija, Belgija, Bugarska, Češka, Grčka, Francuska, Holandija, Hrvatska, Irska, Kipar, Letonija, Litvanija, Luksemburg, Norveška, Njemačka, Poljska, Portugal, Rumunija, Slovačka, Slovenija, Srbija, Ukrajina, Švedska.

Model organizacione strukture **konvergentnih regulatornih organa odnosno objedinjenih organa** za oblast elektronskih komunikacija i elektronskih medija prisutan je u sljedećim državama Evrope: Austrija, Italija, Mađarska, Švajcarska, Velika Britanija.

Međutim, u izvjesnom broju država Evrope (Bjelorusija, Danska, Estonija, Španija) regulatornu funkciju za oblast elektronskih komunikacija vrše resorna ministarstva i pojedini sektori u okviru istih.

U pogledu izbora organa upravljanja takođe su evidentni različiti modeli utvrđeni nacionalnim zakonodavstvom pojedinih država. Pri tome, izbor organa upravljanja regulatornog organa za elektronske komunikacije odnosno organa koji ima nadležnosti u toj oblasti, vrši:

- Parlament, u Albaniji, Hrvatskoj, Italiji, Mađarskoj, Slovačkoj, Švajcarskoj;
- Predsjednik, u Litvaniji, Rumuniji;
- Vlada, odnosno vladina tijela u Austriji, Bjelorusiji, Bugarskoj, Češkoj, Danskoj, Estoniji, Grčkoj, Holandiji, Irskoj, Kipru, Norveškoj, Njemačkoj, Poljskoj, Portugalu, Sloveniji, Velikoj Britaniji, Španiji, Švedskoj;
- Kralj, u Belgiji.

PRILOG2

Vlada Crne Gore je donijela i objavila slijedeće propise:

1. Odluka o cjenovniku naknade za pokrivanje troškova administriranja radio-frekvencijskog spektra („Službeni list Crne Gore”, br. 22/09)
2. Plan namjene radio-frekvencijskog spektra (“Sl.list CG”, broj 42/10)
3. Uredba o minimalnom setu usluga koje obuhvata univerzalni servis (“Sl.list CG”, broj 60/10)

Ministarstvo je donijelo i objavilo sledeća akta:

1. Pravilnik o metodologiji i načinu obračuna visine godišnje naknade za korišćenje numeracije i ili adresa („Službeni list Crne Gore”, br. 01/09)
2. Pravilnik o metodologiji i načinu obračuna visine godišnje naknade za korišćenje radio-frekvencija („Službeni list Crne Gore”, br. 01/09, 77/10)
3. Pravilnik o načinu, uslovima i dinamici uvođenja jedinstvenog evropskog telefonskog broja 112 za pozive u nevolji, kao i o kvalitetu usluge opsluživanja poziva upućenih na taj broj („Službeni list Crne Gore”, br. 64/09)
4. Pravilnik o uslovima i načinu korišćenja minimalnog seta zakupljenih linija („Službeni list Crne Gore”, br. 70/09)
5. Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra operatora, registra odobrenih radio - frekvencija i registra dodijeljene numeracije i adresa („Službeni list Crne Gore”, br. 71/09)
6. Pravilnik o načinu registracije korisnika usluga javnih komunikacionih mreža („Službeni list Crne Gore”, br. 77/09)
7. Pravilnik o načinu određivanja elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture, širine zaštitnih zona i vrste radio koridora, u čijoj zoni nije dopuštena gradnja drugih objekata („Službeni list Crne Gore”, br. 83/09)
8. Izmjena i dopuna Pravilnika o metodologiji i načinu obračuna visine godišnje naknade za korišćenje radio-frekvencija („Službeni list Crne Gore”, br. 1/10)
9. Izmjene i dopune pravilnika o metodologiji i načinu obračuna visine godišnje naknade za korišćenje numeracije i ili adresa („Službeni list Crne Gore”, br. 17/10)
10. Izmjene i dopune Pravilnika o metodologiji i načinu obračuna visine godišnje naknade za korišćenje radio-frekvencija („Službeni list Crne Gore”, br. 1/10)
11. Pravilnik o interoperabilnosti digitalne televizijske opreme („Službeni list Crne Gore”, br. 43/10)
12. Plan namjene radio – frekvencija („Službeni list Crne Gore”, br. 42/10).
13. Pravilnik o utvrđivanju cijena rezervisanih poštanskih usluga („Službeni list Crne Gore”, br. 36/10)
14. Pravilnik o kvalitetu usluga Univerzalnog servisa („Službeni list Crne Gore”, br. 57 /10)
15. Pravilnik o određivanju kategorija korisnika povoljnosti u korišćenju usluga univerzalnog servisa („Službeni list Crne Gore”, br. 57 /10)

U Ministarstvu, za 2011. godinu ostaje planirano donošenje sledećih akata: Pravilnik o tehničkim uslovima za uvoz, stavljanje u promet i korišćenje radio i telekomunikacione terminalne opreme (RITT); Pravilnik o elektromagnetnoj kompatibilnosti (EMC), Pravilnik o tehničkim uslovima za priključenje na javne elektronske komunikacione mreže, Pravilnik o kvalitetu javnih elektronskih komunikacionih usluga, Propis o prilagođavanju korišćenja javnih elektronskih komunikacija u stambenim i poslovnim objektima, Pravilnik o

radioamaterskim radiokomunikacijama i Pravilnik o radio frekvencijama i uslovima pod kojim se mogu koristiti radio frekvencije bez odobrenja.

AGENCIJA je donijela sledeća akta iz svoje nadležnosti:

1. Plan numeracije ("Službeni list Crne Gore" broj 34/09)
2. Plan adresiranja ("Službeni list Crne Gore" broj 34/09)
3. Odluka o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu
4. Odluka o utvrđivanju visine jednokratne naknade za obradu zahtjeva za odobrenje za korišćenja radio-frekvencija i odobrenja za korišćenje numeracije i/il adresa ("Službeni list Crne Gore" broj 11/09)
5. Uputstvo o sadržaju tehničke dokumentacije koja se podnosi uz prijavu za registraciju operatora
6. Odluka o cjenovniku naknade za pokrivanje troškova administriranja radio-frekvencijskog spektra ("Službeni list Crne Gore" broj 22/09)
7. Dopuna plana numeracije ("Službeni list Crne Gore" broj 65/09)
8. Pravilnik o obimu i načinu dostavljanja podataka o kapacitetima elektronske komunikacione infrastrukture koja je od interesa za zajedničko korišćenje ("Službeni list Crne Gore" broj 79/09)
9. Pravilnik o operatorskom pristupu i interkonekciji ("Službeni list Crne Gore" broj 79/09)
10. Pravilnik o prenosivosti brojeva ("Službeni list Crne Gore" broj 89/09)
11. Izmjena i dopuna plana numeracije ("Službeni list Crne Gore" broj 11/10)
12. Pravilnik o graničnim vrijednostima parametra elektromagnetnog polja u cilju ograničavanja izlaganja populacije elektromagnetnom zračenju ("Službeni list Crne Gore" broj 15/10)
13. Odluka o načinu objave informacija o cijenama, tarifama i opštim uslovima pružanja javnih elektronskih komunikacionih usluga ("Službeni list Crne Gore" broj 21/10)
14. Pravilnik o tehničko-eksploatacionim uslovima pod kojima se mogu koristiti radio-difuzne stanice za frekvencijski modulisanе emisije ("Službeni list Crne Gore" broj 22/10)
15. Pravilnik o tehničkim i eksploatacionim uslovima pod kojima se mogu koristiti radio-difuzne stanice za emitovanje televizijskog programa u frekvencijskim opsezima VHF i i III i UHF IV ("Službeni list Crne Gore" broj 22/10)
16. Odluka o obrascima dokumenata koje dostavljaju operatori o kapacitetima elektronske komunikacione infrastrukture koja je od interesa za zajedničko korišćenje ("Službeni list Crne Gore" broj 23/10)
17. Odluka o izmjeni plana raspodjele radio-difuznih frekvencija u Crnoj Gori ("Službeni list Crne Gore" broj 23/10)
18. Odluka o prestanku važenja pravilnika o pretplatničkim elektronskim komunikacionim instalacijama u stambenim i poslovnim objektima ("Službeni list Crne Gore" broj 31/10)
19. Pravilnik za sprovođenje javnog konkursa i uspostavljanje kriterijuma za određivanje operatora univerzalnog servisa, ("Službeni list Crne Gore" broj 35/10)
20. Pravilnik o kriterijumu ocjene razumnosti zahtjeva korisnika za priključenje na javnu telefonsku mrežu i potrebe krajnjih korisnika u pogledu geografske pokrivenosti javnim telefonskim govornicama ("Službeni list Crne Gore" broj 35/10)
21. Odluka o izmjeni plana raspodjele radio-difuznih frekvencija u Crnoj Gori ("Službeni list Crne Gore" broj 37/10)

Ostala planirana podzakonska regulative koja će se donijeti u 2011. godini od strane Agencije je: Pravilnik o regulaciji maloprodajnih cijena; Metodologija troškovnog računovodstva i odvajanja računovodstvene evidencije; Pravilnik o tarifama i paketima Univerzalnog servisa za korisnike sa niskim primanjima i korisnike sa invaliditetom; Izmjene i dopune planova raspodjele radio-frekvencija, Plana numeracije i Plana adresiranja.

Agencija je u toku 2009.godine, pripremila stručne osnove za akta koje donosi resorno Ministarstvo i ista prosljedila na dalji postupak Ministarstvu. U toku 2011 godine Agencija treba da pripremi stručne osnove za:

- Propis/odluka o sadržaju odobrenja za radio-frekvencije koje se koriste za digitalne zemaljske radio-difuzne sisteme
- Pravilnik o specifikaciji prijemničke opreme za digitalnu zemaljsku radiodifuziju

Pravilnik o tehničkim zahtjevima za realizaciju prve i druge mreže sa nacionalnim pokrivanjem i opštim uslovima za realizaciju ostalih mreža

PRILOG3

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (EKIP) raspisala je Javni konkurs za određivanje operatora Univerzalnog servisa 25.10.2010. godine i isti je trajao do 28.12.2010. godine.

Na Javnom konkursu su se prijavili ponuđači za sve vrste pojedinačnih usluga iz opsega usluga Univerzalnog servisa koje su definisane u članu 52 stav 4 tačke 1 – 5 Zakona o elektronskim komunikacijama („Službeni list Crne Gore“ broj 50/08, 53/09, 70/09, 40/10 i 49/10), kako slijedi:

1. Za usluge definisane u članu 52 stav 4 tačke 1, 2 i 5 prijavili su se Telenor d.o.o. i M:Tel d.o.o. Odabran je Telenor d.o.o. za operatora pojedinačne usluge iz opsega usluga Univerzalnog servisa za ispunjavanje svakog razumnog zahtjeva korisnika za priključak na javnu telefonsku mrežu, na fiksnoj lokaciji, što podrazumijeva uspostavljanje telefonskih poziva, prenos komunikacija putem telefaksa i prenos podataka brzinom pogodnom za funkcionalan pristup Internetu kao i obezbjeđivanje određenih povoljnosti za krajnje korisnike - lica sa invaliditetom i korisnike sa niskim primanjima;
2. Za usluge definisane u članu 52 stav 4 tačke 3 i 5 prijavili su se MCA Maribor i M:Tel d.o.o., Odabran je MCA Maribor za operatora pojedinačne usluge iz opsega usluga Univerzalnog servisa što podrazumijeva pružanje usluge Univerzalnog telefonskog imenika i Univerzalne službe za davanje informacija korisnicima, o pretplatnicima kao i obezbjeđivanje određenih povoljnosti za krajnje korisnike - lica sa invaliditetom i korisnike sa niskim primanjima i
3. Za usluge definisane u članu 52 stav 4 tačke 4 i 5 prijavio se Halo Card d.o.o., poništen je javni konkurs. Ista se odnosi na obezbjeđivanje usluge javnih telefonskih govornica i obezbjeđivanje određenih povoljnosti za krajnje korisnike - lica sa invaliditetom. Ponuda Halo Card d.o.o. ocijenjena je kao neispravna jer nije bila u skladu sa uslovima definisanim Konkursnom dokumentacijom. Javni konkurs po ovom segmentu je poništen i biće uskoro ponovo raspisan..

Savjet EKIP-a je po javnom konkursu donio rješenja o određivanju operatora Univerzalnog servisa na period od pet godina. Odabrani ponuđači treba da počnu sa pružanjem usluga 01. maja 2011. godine.

U ponudi Telenora koja je prihvaćena dato je da je cijena priključka 55,55 €, cijena lokalnih i međugradskih poziva u periodu jeftine tarife od 20h do 08h narednog dana je 0,04 €/min, a u periodu skupe tarife od 08h do 20h je 0,06 €/min, cijena prema mobilnim mrežama u periodu jeftine tarife od 20h do 08h narednog dana je 0,11 €/min a u periodu skupe tarife od 08h do 20h je 0,19 €/min, međunarodnih poziva 0,47 €. Kada je u pitanju internet saobraćaj cijena MB je 0,017 € pri čemu su sve cijene bez PDV-a. Predviđeni su popusti za lica sa invaliditetom u iznosu od 50% za priključak, odnosno u iznosu od 20% za sve vrste poziva i ostvareni internet saobraćaj.

PRILOG4**Tržište 1: Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica- maloprodajni nivo**

Operatori sa značajnom tržišnom snagom i regulatorne obaveze koje su propisane na relevantnom tržištu	Pregled regulatornih obaveza na relevantnim tržištima
Operatoru Crnogorskom Telekom-u A.D određene su regulatorne obaveze na veleprodajnom nivou i regulatorne obaveze na maloprodajnom nivou.:	Obaveze na veleprodajnom nivou: 1)obaveza mogućnosti korisnika usluge izbora/predizbora operatora 2)obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou, Obaveze na maloprodajnom nivou: Agencija će Pravilnikom o regulaciji maloprodajnih cijena nametnuti obaveze na maloprodajnom nivou koje će sadržati sledeće: 1)Mjere kojim se sprečava praksa obračunavanja prekomjernih cijena; 2)Mjere kojim se ograničava konkurencija postavljanjem previsokih ili preniskih cijena; 3) Mjere kojim se sprečava davanje neopravdanih prednosti određenim kategorijama krajnjih korisnika; 4)Mjere kojom se sprečava neosnovano vezivanje određenih usluga.

Tržište 2: Tržište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji - i veleprodajni nivo

Operatoru Crnogorskom Telekom-u A.D određene su sledeće regulatorne obaveze: 1) obaveza obezbeđivanja preglednosti-referentna interkonekcion a ponuda, 2) obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatio nost, 3) obaveza odvajanja računovodstve nih evidencija, 4) obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, 5) obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva .		Važeća cijena polazih poziva Crnogorskog Telekom-a u okviru mrežnog koda pristupne tačke	Cijena koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcion e ponude (12.02.2011)	Cijena koja će se primijeniti nakon 12mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
	Cijena u €c/min	2.25	1.59	0,93
		Važeća cijena nacionalnog polaznog poziva Crnogorskog Telekoma	Cijena koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcion e ponude (12.02.2011)	Cijena koja će se primijeniti nakon 12 mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
	Cijena u €c/min	2.7	1.88	1.07

Tržište 3: Tržište poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji - veleprodajni nivo

Operatoru Crnogorskom Telekom-u A.D određene su sledeće regulatorne obaveze: 1) obaveza obezbeđivanja preglednosti-referentna interkonekcion a ponuda, 2) obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatio nost, 3) obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija, 4) obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, 5) obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva .		Važeća cijena polazih poziva Crnogorskog Telekom-a u okviru mrežnog koda pristupne tačke	Cijena koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcion e ponude (12.02.2011)	Cijena koja će se primijeniti nakon 12 mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
	Cijena u €c/min	2.25	1.59	0,93
		Važeća cijena nacionalnog polaznog poziva Crnogorskog Telekoma	Cijena koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcion e ponude (12.02.2011)	Cijena koja će se primijeniti nakon 12 mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
	Cijena u €c/min	2.7	1.88	1.07

Operatoru Mtel-u d.o.o određene su sledeće regulatorne obaveze: 1) obaveza obezbeđivanja preglednosti-referentna interkonekciona ponuda, 2) obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminiranoost, 3) obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i 4) obaveza nadzora cijena.		Važeća cijena terminacije Mtel-a u fiksnu mrežu (single transit) u €/min	Cijena koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcione ponude (12.02.2011)	Cijena koja će se primijeniti nakon 12 mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
	Cijena u €/min	3	2,81	1,42

Tržište 4: Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo

Operatoru Crnogorskom Telekom-u A.D određene su sledeće regulatorne obaveze: 1)obaveza obezbeđivanja preglednosti-referentna interkonekciona ponuda, 2) obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost, 3)obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija, 4) obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, 5) obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva.	Mjesečna pretplata	Cijena u Eur koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcione ponude (12.02.2011)
	za potpuni pristup lokalnoj petlji	3,88
	za zajednički pristup lokalnoj petlji	1,16
	Mjesečna pretplata za zajedničko korišćenje kablovske kanalizacije	Cijena u Eur koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcione ponude (12.02.2011)
	prostor za kabal prečnika 40 mm/kanal po metru	0,0811
	prostor za kabal prečnika.20 mm /kanal po metru	0,0304
	prostor za kabal u PE cijevi Ø 40mm, koja je smještena u PVC cijev Ø 110mm	0,0945

Tržište 5: Tržište broadband pristupa - veleprodajni nivo

Operatoru Crnogorskom Telekom-u A.D određene su sledeće regulatorne obaveze: 1) obaveza obezbeđivanja preglednosti-referentna interkonekciona ponuda, 2) obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost, 3) obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija, 4) obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, 5) obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva.	Ekspertizom na bazi benchmarkinga je utvrđen "minus" od 42%, koji je Crnogorski Telekom dužan primijeniti u odnosu na nivo maloprodajnih cijena. Npr, za cijenu 17,08 Eura za flat rate paket od 2 Mb/s (bez PDV-a) ,nakon umanjenja od 42% dobija se veleprodajna cijena od 9,90 Eura za odgovarajući kapacitet.

Tržište 6: Terminalni ili zaključni segmenti iznajmljenih linija, bez obzira na tehnologiju korišćenu da se obezbijedi zakupljeni ili dodijeljeni kapacitet - veleprodajni nivo

Operatoru Crnogorskom Telekom-u A.D određene su sledeće regulatorne obaveze: 1) obaveza obezbjeđivanja preglednosti-referentna interkonekciona ponuda, 2) obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost, 3) obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija, 4) obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja, 5) obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva.	PREGLED MAKSIMALNOG NIVOVA CIJENA IZNAJMLJENIH LINIJA PREMA PREPORUCI EC					
	Kapacitet	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 2 km	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 5 km	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 15 km	Gornji limit zbir mjesečne pretplate i 1/24 cijene priključka za dužinu do 50 km	Gornji limit za cijenu priključka
	64 kbits	61	78	82	99	542
	2 Mbits	186	248	333	539	1112
	34 mbits	892	963	1597	2539	2831
155 mbits	1206	1332	1991	4144	3144	

Tržište 7: Tržište poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama - veleprodajni nivo.

Operatorima T-Mobile, Telenor d.o.o i Mtel d.o.o. određene su sledeće regulatorne obaveze: 1) obaveza obezbeđivanja preglednosti-referentna interkonekciona ponuda, 2) obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost, 3) obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i 4) obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva.		Važeća cijena mobilne terminacije	Cijena koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcione ponude (12.02.2011)	Cijena koja će se primijeniti nakon 12 mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
	Cijena u €c/min	10,00	8,5	7,06

Efekti regulatornih mjera koje proističu na osnovu analiza pomenutih relevantnih tržišta ogledaće se u:

- (1) kreiranju stimulativnog okruženja u smislu otklanjanja ili smanjenja barijera ulasku na relevantno tržište, koje svim konkurentima pruža jednake uslove za nastup na tržište,
- (2) većem stepenu konkurentnosti tržišta, čime se maksimiziraju benefiti krajnjih korisnika u pogledu mogućnosti većeg izbora pružalaca usluga i inovativnih usluga, povoljnijih cijena usluga, većeg nivoa kvaliteta usluga.
- (3) ograničavanju ili onemogućavanju antikonkurentskih aktivnosti od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu.
- (4) **PRILOG 5**

Projekat računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva

EKIP je započela Projekat računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva, i početkom 2011 godine započela rad sa izabranim konsultantom KPMG Hrvatska.

Plan, opseg i faze Projekta računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva su sledeći:

Izrada nacrtu Konsultativnog dokumenta - Metodologije za sprovođenje računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva, koji će biti predmet javnog konsultativnog procesa najkasnije do 01. 04. 2011. godine. Nacrt metodologije će sadržati prikaz regulatornih finansijskih izvještaja, predlog metoda troškovnog računovodstva za svako relevantno tržište i povezane tržišne segmente, smjernice za izradu troškovnog računovodstvenog sistema i sl. Planiran rok za konsultacije je mjesec dana

Priprema odgovora na primjedbe i komentare operatora najkasnije u roku od mjesec dana od dana prijema istih;

Odluka o regulatornim obavezama koja će se zasnivati na predlozima i preporukama sadržanim u Konsultativnom dokumentu, biće usvojena od strane Savjeta EKIP-a do 31. 07. 2011. godine;

Operator koji je dužan da implementira obavezu računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva (Crnogorski Telekom), će dostaviti do 01. 09. 2011. godine Nacrte računovodstvene dokumentacije, Dokument o metodi alokacije i Plan implementacije na koji EKIP treba da da saglasnost najkasnije do 31. 12. 2011. godine;

Do 01. 05. 2012. godine Crnogorski Telekom treba da izradi prve finansijske izvještaje po metodi potpuno raspodijeljenih troškova (FDC) na bazi računovodstvenih, istorijskih troškova (HCA);

Do 01. 06. 2012. godine, Crnogorski Telekom treba da dostavi EKIP-u revidirane finansijske izvještaje, na koja EKIP treba da da saglasnost.

Računovodstveno odvajanje je je najčešći instrument koji se koristi da bi se onemogućile aktivnosti kao što su: previsoke cijene maloprodajnih usluga, diskriminacija pri određivanju cijena, unakrsno subvencioniranje i predatorsko određivanje cijena.

Svrha uvođenja obaveze troškovnog računovodstva je regulacija cijena. Obavezu uvođenja troškovnog računovodstva moguće je uvesti za veleprodajno kao i za maloprodajno tržište.

PRILOG 6

Zakonska legislativa

- Zakon o elektronskom potpisu („Sl. list Republike Crne Gore, br. 55/03, 31/05”)

- <http://www.gov.me/files/1198662448.pdf>
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskom potpisu („Sl. list Crne Gore, br. 41/10”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/zakoni>
 - Pravilnik o tehničkim pravilima i uslovima povezivanja sistema certifikovanja elektronskih potpisa („Sl. list Republike Crne Gore, br. 25/05”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici?query=pravilima&sortDirection=desc>
 - Pravilnik o mjerama upotrebe i zaštite elektronskog potpisa, sredstava za izradu elektronskog potpisa i sistema certifikovanja („Sl. list Republike Crne Gore, br. 25/05”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici?query=upotrebe&sortDirection=desc>
 - Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencije i registra davaoca usluga certifikovanja („Sl. list Crne Gore, br. 71/10”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici?query=evidencije&sortDirection=desc>
 - Zakon o elektronskoj trgovini („Sl. list Republike Crne Gore, br. 80/04”)
<http://www.gov.me/files/1198662564.pdf>
 - Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o elektronskoj trgovini („Sl. list Crne Gore, br. 41/10”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/zakoni>
 - Zakon o elektronskom dokumentu („Sl. list Crne Gore, br. 5/08”)
<http://www.gov.me/files/1221489506.pdf>
 - Zakon o primjeni propisa kojima se uređuje zaštita prava intelektualne svojine („Sl. list Republike Crne Gore, br. 45/05”)
http://www.pkcg.org/zakonodavstvo/intelektualna_svojina/dok_1.pdf
 - Zakon o medijima („Sl. list Republike Crne Gore, br. 51/02, 56/04”)
http://www.ardcg.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=20&Itemid=26
 - Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore („Sl. list Crne Gore, br. 79/08”)
http://www.skupstina.me/cms/site_data/23_%20SAZIV%20ZAKONI/ZAKON%20O%20JAVNIM%20RADIO-DIFUZNIM%20SERVISIMA%20CRNE%20GORE.pdf
 - Zakon o potvrđivanju Konvencije o računarskom kriminalu („Sl. list Crne Gore - „Međunarodni ugovori”, br. 4/09”)
http://www.skupstina.me/cms/site_data/novo/Zakon%20o%20potvrđivanju%20Konvencije%20o%20racunarskom%20kriminalu.pdf

- Zakon o potvrđivanju dodatnog protokola uz Konvenciju o računarskom kriminalu („Sl. list Crne Gore - „Međunarodni ugovori”, br. 4/09”)
http://www.skupstina.me/cms/site_data/novo/Zakon%20o%20potvrđivanju%20Dodatnog%20protokola%20uz%20Konvenciju%20o%20racunskom%20kriminalu%20koji%20se%20odnosi%20na%20kaznjavanje%20akata.pdf
- Zakon o elektronskim komunikacijama („Sl. list Crne Gore, br. 50/08”)
<http://www.gov.me/files/1227718289.pdf>
- Zakon o dopuni Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl. list Crne Gore, br. 14/10”)
http://www.skupstina.me/cms/site_data/PREDLOZI/PREDLOZI3/ZAKON%20O%20DOPUNI%20ZAKONA%20O%20ELEKTRONSKIM%20KOMUNIKACIJAMA.pdf
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra operatora, registra odobrenih radio - frekvencija i registra dodijeljene numeracije i adresa („Sl. list Crne Gore, br. 50/08”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici>
- Pravilnik o uslovima i načinu korišćenja minimalnog seta zakupljenih linija („Sl. list Crne Gore, br. 70/09”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici>
- Pravilnik o načinu registracije korisnika usluga javnih komunikacionih mreža („Sl. list Crne Gore, br. 77/09”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici>
- Pravilnik o operatorskom pristupu i interkonekciji („Sl. list Crne Gore, br. 79/09”)
http://www.ekip.me/download/regulativa/pero/2009_79%20Pravilnik%20o%20oprat%20pristupu%20i%20interkonekciji.pdf
- Pravilnik o uslovima za interoperabilnost digitalne televizijske korisničke opreme („Sl. list Crne Gore, br. 43/10”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici>
- Pravilnik o određivanju kategorija korisnika povoljnosti u korišćenju usluga univerzalnog servisa („Sl. list Crne Gore, br. 57/10”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici>
- Pravilnik o kvalitetu usluga univerzalnog servisa („Sl. list Crne Gore, br. 57/10”)
<http://www.mid.gov.me/biblioteka/pravilnici>
- Zakon o potvrđivanju dodatnog protokola uz Konvenciju o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka u vezi sa nadzornim organima i prekograničnim protokom podataka
<http://www.skupstina.me/index.php?strana=zakoni&id=530>
- Zakon o informacionoj bezbjednosti („Sl. list Crne Gore, br. 14/10”)

http://www.skupstina.me/cms/site_data/AKT1%202010/Zakon%20o%20informacionoj%20bezbjednosti.pdf

- Zakon o elektronskim medijima („Sl. list Crne Gore, br. 46/10”)

http://www.skupstina.me/cms/site_data/AKT1%2020104/Zakon%20o%20elektronskim%20medijima%20PDF.pdf